

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 125-150.
Geliş Tarihi-Received: 16.06.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 04.07.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1132068

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi "Mülk Suresi Tercümesi" Eserinden Hareketle, Eşdizim Sözlük Önerisi

Collocation Dictionary Suggestion Based on the Old Anatolian Turkish Period "Mulk Surah Translation"

İsmail TAŞ*

Öz

Eski Anadolu Türkçesi, Türkçenin XIII-XV. yüzyılları arasında gelişme gösteren dönemidir. Anadolu'da, Türkler arasında en çok okunan kısa sure tercümeleri bu dönemde Türkçeye aktarılmış; Arapça terimlere karşılık mütercimler, eserlerinde halkın kullandığı sade dili tercih ederek bunları kullanmışlardır. Kısa sure tercümelerinin incelenmesiyle, yeni bir kültür havzasına girmiş olan Türk dilinin alıntı kelimeleri ilk olarak ne şekilde özümlediği ortaya konulabilmektedir. Ayrıca bu eserlerde konuşma dilinde yer alan kelimeler seçilmiş, kaynağın bir kutsal metin olması sebebiyle de tercümelere ayrıca özen gösterilip sade bir dil kullanılmıştır. Dönemin doğru değerlendirilmesi, Oğuz yazı dilinin teşekkülü, Türk medeniyetinin yeniden kurulması aşamasının doğru değerlendirilmesi ve Türk dilinin gelişimini takip edebilmemiz adına Eski Anadolu Türkçesi dönemi kısa sure tercümelerinin söz varlığı ortaya konmalı ve eşdizim sözlüğü hazırlanmalıdır. Bu bakımdan çalışmamızda, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden "Mülk Suresi Tercümesi"nin eşdizim sözlüğü örneği ilk beş varaklık kısım esas alınarak hazırlandı. Böylece, Türkçenin tarihî sözvarlığı tespitinde metne bağlı yöntem önerisi ve anlambilim sözlük çalışması gerçekleştirildi.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, kısa sure tercümesi, söz varlığı, eşdizim sözlüğü.

Abstract

Old Anatolian Turkish is the period of Turkish language that developed between the 13th and 15th centuries. In Anatolia, the most widely read short surah translations among Turks were translated into Turkish in this period and the translators preferred the plain language used by the people in their translations to correspond to the Arabic terms. By examining the translations of short suras, it can be revealed how Turkish language, which has entered a new cultural basin, assimilated the borrowed words in the earlier times. In addition, the words in the spoken language were chosen in these works, and since the source is a sacred text, special attention was paid to the translations and a simple language was used. In order to evaluate the period correctly, to form the Oghuz written language, to evaluate the stage of the re-establishment of Turkish civilization correctly, and to follow the development of the Turkish language, the vocabulary of the short-term translations of the Old Anatolian Turkish period should be revealed and a collocation dictionary should be prepared. In this respect, in our study, the collocation dictionary example of "Mulk Surah Translation", one of the works of the Old Anatolian Turkish period, was prepared on the basis of the first five-leaf part. Thus, a text-based

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, e-posta: ismailtas@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9309-6990.

method proposal and a semantic dictionary study were carried out in determining the historical vocabulary of Turkish language.

Keywords: Old Anatolian Turkish, short surah translation, vocabulary, collocation dictionary.

Giriş

Eski Anadolu Türkçesi, XIII-XV. yüzyıllar arasında gelişme kaydeden yazı ve konuşma dilinin adıdır. Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk dönemlerinde daha sade olan dil giderek bu özelliğini kaybetmiştir. Yabancı kelimelerin varlığı XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla doğru gittikçe çoğalmıştır (Özkan, 2000, s. 40). İşte bu süreç içerisinde Türk dilinin gelişmesi ve zenginleşmesi bakımından *Kur'an* tercümelerinin önemi büyüktür.

Halka dini öğretmek amacıyla yazılan *Kur'an* tercümeleleri, sade bir dille yazılmıştır. Mukaddes bir eserle ilgili olmaları dolayısıyla bu eserlerin tercümesine gerek yazılmaları sırasında gerek istinsahları sırasında, ayrı bir ehemmiyet gösterilmiştir. Bu bakımdan *Kur'an* tercümeleleri, Türk dilinin gelişme ve olgunlaşma devrelerini takip etmek amacıyla yapılacak çalışmalar için oldukça önemli eserlerdir (İnan, 1961, s. 14).

İncelemesini yaptığımız eser, Eski Anadolu Türkçesi döneminde (XIV. yy'da) yazılmış bir kısa sure tercümesidir. Mustafa bin Muhammed tarafından yazılan bu eser İshak Beg İbn-i Murād Arslan Abdullah adına yazılmış ve 1360 yılında ona sunulmuştur. Eserinden de anladığımız göre Mustafa bin Muhammed 14. yüzyılda yaşamış büyük bir âlimdir. Mülk Suresi Tefsiri, İhlas Suresi Tefsiri, Fatiha Suresi Tefsiri ve Amme Cüzü Tefsiri gibi çeşitli eserleri vardır (Taş, 2008, s. 36-56). Mülk Suresi Tercümesi nüshalarından birisi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Seminer Kütüphanesi, 3779 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüsha, daha sonra Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler kısmına aynı numara ile taşınmıştır. Sözünü ettiğimiz eser, 31 varaktan oluşmakta ve yazıldığı yer ve tarih kaydı bulunmamaktadır. Bu eser üzerinde inceleme yapan M. Esad Coşan, kütüphane kayıtlarında 3263 numaralı bir nüsha daha olduğunu, ancak bu nüshayı göremediğini belirtmektedir (Coşan, 2008, s. 65). Araştırmalarımız sonucu 3263 numarada kayıtlı eserin Nadir Eserler bölümünde aynı numara ile muhafaza edildiğini tespit ettik. Bunlardan başka İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler kısmı 3794 numarada kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır. Bu nüsha 58 varak olup nesih hattı ile yazılmıştır. İshak Beg İbn-i Murat Arslan'a sunulmuştur. Yazıldığı yer ve tarih belli değildir (Ayrıntılı bilgi için bk. Tören, 2007, s. 7). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler kısmı, 3794 numaralı nüshada "*Tebâreke Tefsiri*" adıyla kayıtlı ve 132 varak olan bir kısım daha vardır. Ayrıca, nüshanın içerisinde "*Amme Cüzü Tefsiri*" de yer almaktadır. Eserin *Amme Cüzü Tefsiri* bölümü üzerinde Özcan Tabaklar ve Ulya Nisar tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Nisar, 1987; Tabaklar, 1987).

Mustafa bin Muhammed'in kimlerle temas ettiğini yine kendi eserlerinden öğreniyoruz. Eserlerini sunduğu beylerin isimlerine bakarak kimlerle temas ettiğini anlamaktayız. Bu isimleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Süleyman Bey b. Orhan Bey: Özellikle Rumeli'nin Türklerin eline geçmesinde büyük gayretlerinden tanıdığımız bu şahıs, Orhan Bey'in büyük oğludur. 716/1316 yılında doğduğu kaynaklarda yer almaktadır (Uzunçarşılı, 1929, s. 198 vd.). İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın belirttiğine göre Süleyman Bey, 1357 veya 1358, babası hayatta iken bir av esnasında attan düşüp vefat etmiş ve Bolayır'a gömülmüştür (Uzunçarşılı, 1929, s. 199.)

Murat Bey b. Orhan Bey: Süleyman Bey'in küçük kardeşidir. Babası Orhan Bey'in 763/1361'de vefatından sonra tahta geçmiştir. 791/1389 Kosava zaferinden sonra bir Sırp tarafından hançerlenerek şehit edilmiştir.

İshak Bey b. Murad Arslan b. İnanç Bey: Bu şahsın ne zaman doğduğu ve öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. M. Esad Coşan doktora tezinde, bu şahsın 735'te hayatta olduğunu ve Denizli beyi olduktan sonra 763'te vefat etmiş olacağını belirtir (Coşan, 2008, s. 70).

Hızır b. Gölbeği: Bu şahsın kim olduğu ve nerede ne zaman yaşadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak M. Esad Coşan doktora tezinde ve daha sonraki yayımladığı makalede bu şahsın kimliği hakkında önemli deliller ortaya koymuştur. Bu şahsın, İhlâs Suresi'ndeki kayıtla Bedrü'd-din Hızır Beg b. İshak Beg olduğu ortaya çıkmaktadır. Hamidoğulları Beyliği'nden İshak Bey'in oğludur (Coşan, 2008, s. 70; Coşan, 1981, s. 109). Eserlerini sunduğu beylere bakarak, Muslihuddin Mustafa bin Muhammed'in 14. yüzyılda yaşamış şahsiyetlerle irtibat kurduğunu söyleyebiliriz (Tören, 2007, C.I, s. 6).

Mustafa bin Muhammed, eserlerinden anladığımıza göre son derece iyi bir eğitim almıştır. Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği tercüme eserlerinin dil özelliklerine baktığımızda anlaşılmaktadır. Müderrislik ve kadılık yaptığı da bilinmektedir.

Seyyah İbn Batuta, 733/1333 civarında Eğirdir'e uğradığı zaman İshak Bey'in yanında misafir olmuştur (Coşan, 1981, s. 106). İbn Batuta Eğirdir'e geldiğinde Ulu Cami'nin karşısındaki medresede misafir olmuştur. Coşan, İbn Batuta'nın Arapça seyahatnamesinden naklen şunları söylemektedir: "Buranın müderrisi, âlim, fâzıl, fakih, hacı, Mekke-Medine'de mücavir olmuş, Mısır'da-Şam'da okumuş, Irak'ta ikamet etmiş, düzgün ve güzel Arapça konuşabilen, hoşsohbet, ârif, eşine ender rastlanan bir zat imiş. Lakabı "Muslihu'd-dîn" olan bu zata, Eğirdir Sultanı Ebu İshak Beg b. Dünder Bey, herkesten ziyâde iltifat ve ikram eder, meclislerde hemen sağ yanına oturtmuş." (Coşan, 1981, s. 107). Buradan da anladığımız üzere Mustafa bin Muhammed döneminin önde gelen âlimlerindendir.

Mustafa bin Muhammed, eserlerinde devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını çok ince bir çizgiyle bizlere sunmaktadır. İslami kavram ve terimlere halkın anlayabileceği Türkçe karşılıklar bulmuş ve eserlerinde anlatımın sadeliği için ayrı bir özen göstermiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Taş, 2008, s.30-60). Türk dilinin gelişimini takip edebilmemiz adına önemli olduğunu düşündüğümüz Mustafa bin Muhammed'in "Mülk Suresi Tercümesi" söz varlığından örnek sunulması ve eşdizim sözlüğü hazırlanması önemli olacaktır. Bu bakımdan çalışmamızda, eserden hareketle eşdizim sözlüğü uygulaması yürütülmüştür. Öncelikle, eşdizim kavramı ile neyi kastettiğimizi ifade edelim:

Eşdizim Sözlük

Eşdizim kavramı, bir kelimenin kendinden önceki ve sonraki kelimelerle birlikte belirli bir bağlama göre değerlendirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Eşdizim kavramını ilk kullanan dilbilimcilerden birisi John Rupert Firth'dir. Firth, bir kelimenin ancak yanında yer alan diğer sözcük ya da sözcüklerle değerlendirilebileceğini dile getirmiş; sözcüğün eşdiziminin onun alışlagelmiş durumları olduğunu belirtmiştir (Ersoy, 2018, s. 1499-1516.)

Eşdizimlilik (collocation) kavramıyla ilgili olarak Berke Vardar şu tanımları yapmıştır: "İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması." (Vardar, 2002, s. 94-95.). İmer vd. eşdizimi: "İki ya da daha fazla sayıda birimin aynı dizimde bulunması." şeklinde tanımlamışlardır (İmer vd., 2011, s. 121.). Bu konuda doktora tezi bulunan Mustafa Ağca'nın tanımı ise şöyledir: "Eşdizimlilik en az iki sözcükten oluşan, aynı dizimde yer alan, belirli bir sıklığı bulunan, anlamsal ve dizimsel özellikleri arasında sıkı bir ilişki bulunan sözcük birliktelikleridir." (Ağca, 2020).

Eşdizimlilik bir dizge içerisinde yer alan birimlerin aynı olması esasına dayanmaktadır, kelime dizgede değişmeyen bir dizim ile var olmaktadır. Türkçenin söz varlığının tespit edilmesinde genel amaçlı sözlüklerin hazırlanması yanında özel amaçlı sözlüklerin hazırlanması da çok büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan bunlardan birisi de eşdizim sözlüğüdür. Eşdizim sözlüklerine baktığımızda temel olarak kelime türü birlikteliklerinin haritalanmasına dayanması ve bunun zarf-fiil ile sıfat-isim birliktelikleri üzerine olduğu görülür. Eşdizimsel yapı temel olarak bu dört sözcük türüyle oluşturulan sözcük birlikteliklerini kapsar (Özkan, 2012, s. 93-102.). Ayrıca, eşdizim çalışmaları bir ülkenin ana dilinin öğretilmesinde ve yabancı dil olarak öğretiminde de önem arz etmektedir (Özkan, 2010, s. 51-65.).

Doğal dillerde atasözü, ikileme, deyim, birleşik sözcük ve kalıp söz gibi kalıplaşmış dil birimleri şeklinde ifade edilen pek çok kalıplaşmış kelime yapıları vardır. Bu kalıplaşmış kelimelerin dışında henüz sözlükselleşmemiş olan, eşdizim olarak bilinen pek çok sözcük birleşmesi de vardır. Sözlüklerde, bu kalıplaşmış kelimelere ve eşdizim olarak bilinen sözlükselleşmemiş kelimelere de yer verilmelidir (Doğan, 2016, s. 801-809.)

Eşdizim sözlük değerlendirmesinde belirteç ve fiiller dilde en çok bağıllık gösteren kelime türleri ve bu bağıllığın oldukça çeşitli anlamsal ve yapısal bir içeriğin oluşmasını sağladığı görülmektedir. Zaman, kılınış-görünüş, kip-kiplene başta olmak üzere nitelik, yer, ölçü, soru gibi yönlerden yapı ve anlamla ilgili bağdaşıklıklar, en bariz şekilde bu dil birlikteliklerinin dildeki işleviyle ortaya çıkmaktadır. Bugün, dil dizgesini meydana getiren sözcüklerin birbirleriyle olan dilbilgisel ve anlamsal ilişkiseliklerini *birliktelik* ve *eşdizimlilik* kavramları çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Eşdizimliliğin gerçekleşme öncülü birliktelik kullanımıdır (Özkan, 2007, s. 2). Bu ifadelerden sonra uygulama ve örnek çalışmamızda gözettiğimiz ilkelere yer verelim:

Öneri ve Uygulama

Eşdizim sözlük değerlendirmesi kelimelerin bir bağlam içerisinde ele alınması esasını barındırmaktadır. Sözlüklere baktığımızda, bir kelimenin anlamı temel anlamda verilmekte, sonra bu anlama örnek olarak metin kurgulanmaktadır. Ayrıca kelimenin farklı anlamları ikinci ve üçüncü sırada verildiğinde yine metin kurgusu içerisinde örneklendirilmesi yapılmaktadır. Esasında kelime anlamından hareketle metne yer verilmektedir. Bizim çalışmamızda ise metinden hareketle kelimeye bakılmaktadır. Bu yüzden metnin doğru okunması ve doğru çeviri yazımının yapılması önemlidir.

Eşdizim sözlük değerlendirmesinde, kelimeler yanındaki kelimeler ve söz dizimiyle birlikte değerlendirilmektedir. Özellikle tarihi metin değerlendirmelerinde kelimelerin kendisinden önceki ve sonraki kelimeyle değerlendirmesi anlamın açıklığa kavuşturulması açısından önemli olmaktadır. Bu tür metinlerde kelimeleri anlamlandırmamız sadeleştirme yapmamızı gerektirebilmektedir. Bunu yaparken kelimenin eş anlamlısını kullanabilmekte, hatta bugün kullanımdan düşmüş kelimeleri ifade etmek durumunda kalmaktayız. Bu ise kelimelerin eş anlamlılarını seçmemizde titiz davranmayı gerektirir. Çünkü kelimenin eş anlamlısı her zaman doğru anlamı ifade etmemizde yeterli olmamaktadır. Örneğin; "yürek" ve "kalp" kelimeleri eş anlamlı kelimeler olmasına rağmen birbirinin yerine kullanılmaz. Söz gelimi, "O adam çok kalpsiz bir kimsedir." dediğimizde "merhamet ve acıma duygusuna sahip olmayan bir kişi" kastedilirken, "O adam çok yüreksiz bir kimsedir." dediğimizde "gerekli cesarete sahip olmayan kişi, korkak kişi" anlamı kastedilmektedir. Kelimelerin anlamlarını verirken kullandığımız eş anlamlı sözcükler dikkatli seçilmelidir. Ayrıca, kelime seçimi metni doğru kurgulamayı ve cümle yapısını doğru tespit etmeyi gerektirmektedir. Tarihi metinlerde noktalama olmamasının da etkisiyle cümle kurgusu anlamlandırmamıza esas olarak yapılmalıdır. Öyleyse, doğru cümle kurgusuna göre noktalamanın yapılması

eşdizim sözlüğü için gereklidir. Bu da çalışmamızda uygulamasını yaptığımız, eşdizim sözlüğü esaslarından bir diğeridir.

Eşdizim sözlük çalışmamızda, kelimelerin değerlendirilmesi anlambilim ilkelerinden bağımsız düşünülmektedir. Bir kelimenin örneğe göre manalandırılmasında, kelimenin anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam daralması vs. hususların da dikkate alınması gerekir. Örneğin; “cezâ” kelimesi ilk kullanımlarda “iyi veya kötü manası dikkate almaksızın bir şeyin karşılığı” anlamında kullanılırken, bugün “bir şeyin kötü karşılığı” anlamında kullanılmaktadır. Öyleyse, bu ve buna benzer kullanımlarda kelimenin anlamlandırılması örnek cümledeki anlamıyla verilmelidir. Kelimelere günümüz Türkçesine uygun anlamı verilirken bu ilke muhakkak göz önüne alınmalıdır.

Çalışmamızda, kelimelerin anlamları doğrudan sözlüklerdeki anlamına bakılıp yazılması şeklinde gerçekleştirilmemiştir. Kelimenin anlamı metne bağlı verilmiştir. Böylece bugün kullanımda olmayan pek çok manaya ulaşabilmektedir. Örnek verecek olursak; Genel Türkçe sözlükte, *acz/aciz* kelimesi: (Arapça) ‘acz: 1. isim Gücü bir işe yetmez olanın durumu, güçsüzlük: “Kendimde mukavemet yerine zaaf, taarruz yerine aciz, mücadele yerine gevşeklik hissediyorum.” - Etem İzzet Benice. 2. isim Beceriksizlik: “Aczini bilmek de bir meziyettir.” - Ömer Seyfettin. 3. isim, hukuk Kişinin ve kuruluşun borcunu vaktinde ödeyememesi durumu. Çalışmamızda: ‘acz: (a) Güçsüzlük, zayıflık, kudreti olmamak. Ör.: Kitâb-ı (7) Letâiyif’ de eydür; münezzehdür ‘acz’ alâmetlerinden, mübarekdür saña kaçan (8) elüñdekine kanâ’at eylesen (5a). Burada önemle üzerinde durduğumuz husus, Genel Türkçe Sözlük’te anlamdan hareketle örneğe bakılmakta, çalışmamızda ise örnekten hareketle anlama bakılmaktadır.

Eşdizim sözlük çalışmasında, makalenin kısıtlılığı sebebiyle, birleşik kelimeler madde başı olarak verilmemiştir. Anlamlandırmaları birleşik kelime halleri de gözetilerek ifade edilmekle yetinilmiştir. Kelimelerin kökenleri parantez içerisinde kısaltma olarak belirtilmiştir. Arapça için (a), Farsça için (f) kısaltmaları kullanılmıştır. Ancak bu kelimelerin Türkçeleşmiş olanları ayrıca izah edilmedi. Bir kelimenin birbiriyle ilgili birkaç manası varsa kelime madde başı olarak yazılmış ve manalar 1., 2., ... numaralarıyla gösterilmiştir. Her mana için bir örnek verilmiştir. Her kelimenin ince nüanslarına kadar inerek mana verilmeye çalışılmış, kelimenin cümle içerisindeki anlamı esas alınmıştır. Bunun için kelimelere, birbirine yakın gibi görünen, fakat aslında aralarında mutlaka bir nüans bulunan çeşitli manalar verilmiştir. Bu bakımdan manalar mutlaka örnekleri ile birlikte değerlendirilmelidir. Kelimeler manalandırılırken genellikle açıklama yöntemine gidilmemiş, daha çok doğrudan karşılık bulunmaya çalışılmıştır. Bunun için çok bilinen kelimelerin karşılığı aynı kelimelerle verilmiştir. Bir kelimenin birbiriyle ilgili açık olmayan birçok manası varsa, o kelime her mana grubu için ayrı ayrı maddebaşı olarak yazılmıştır (örneğin; *cân* kelimesi). Maddebaşı olarak alınan bir söze ait örneğin önündeki Arapça kelime veya ibare, bazen, yalnız maddebaşındaki şeklin karşılığı değil, bunun da içinde bulunduğu terkinin karşılı olarak kullanılmıştır. Türkçe fiil kök ve gövdeleri için -mak/-mek mastar eki yerine tire işareti (-) kullanılmıştır. Örneklendirmede ise maddebaşı olarak alınan kelimeler italik yazılmıştır. Arapça ibare ve ayetlerin günümüz Türkçesindeki anlamları dipnot şeklinde verilerek anlamlandırmaya açıklık kazandırılması amaçlanmıştır.

Uygulama kısmındaki en önemli husus, kelime anlamından hareketle örneklendirme değil, örnekten hareketle anlamlandırmadır. Sözlük çalışmalarında tanık toplamak, kişisel bilgilere dayanmak, fiş indeksi oluşturmak, sınıflandırma ve yeniden yazma esasları kullanılabilir. Biz de çalışmamızda bilgisayar imkanlarından faydalanarak bunları gerçekleştirmekteyiz. Ancak, özellikle tarihi metinlerin sözlüklerini

hazırlamada birtakım anlamlandırma problemleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin; "ak" ve "beyaz" kelimeleri birbirinin yerine kullanılan eş anlamlı kelimelerken, bağlam değerlendirmesinde farklı manalara gelebilmektedir. Söz gelimi, "Yüzün beyazlamış" dediğimizde başka bir mana, "yüzü aklaştı" dediğimizde başka bir manayı kastedebilmekteyiz. İşte burada, çalışmacının anlamlandırmaya karar vermesi gerekmektedir. Bugün "Google Translate" gibi bazı çeviri sitelerinde eşdizim ilkeleri gözetiliyor. Ancak "ak akçe kara gün içindir" ibaresi sadece kelime bağlamında düşünüldüğünde "akce is for black day" şeklinde hatalı bir geri bildirim yapılmaktadır. Onun için tarihi metinlerin eşdizim sözlüğü hazırlanmasında hatasız çeviriyazım ve hatasız cümle kurgusu oluşturma doğru manayı vermek açısından çok önemlidir.

Bu bilgilerden sonra, eşdizim sözlük uygulamasını gerçekleştireceğimiz Mülk Suresi Tercümesi metnine yer verelim:

Tefsîr-i Süreti'l-Mülk

[1b] (1) **Bismi'l-lâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm.**¹ (2) *Elḥamdüli'l-lâhi'l-ḳaviyyi'l-ḳadîrü'l-âlimü'l-ḥabîr.*² *El-münezzehi 'ani's-şerîke ve'l-vezîr.*³ (3) *Müzzile's-şerîf ve'l-ḥaḫîr.*⁴ *Ve mu'izzî'l-zelîl ve'l-ḥaḫîr.*⁵ Şükür ol Tañrı'ya ki (4) "Ḳavî"dür hem "Ḳadîr". "Alîm"dür hem "Ḥabîr". Münezzehdür şerîkden, gerekmez aña vezîr. (5) Ḥor olur heybetinden şerîf ḥaḫîr, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü (6) ḥaḫîr.

"Tebâreke'l-lezî bi-yedihi'l-mülk ve huve 'alâ külli şey'in ḳadîr."⁶ "Ve eşhedü (7) en-lâ ilâhe illâ'l-lâh vaḥdehü lâ şerîkeleh şehâdeten munciyyeten min 'azâbi's-sa'îr."⁷ Birliğine inanan giye cennetde ḫarîr. Yalan deyü azanlar ḫamuda (9) göyünür erir. "Ve eşhedu enne Muḫammeden 'abduhü ve resûluhu irsalehü bi'l-kitâbi(10)'l-mübîn"⁸. Viribdi⁹ bu dünyaya ol kebîr fermân alub eline ḳavillerin (11) okur. Şalavât ol iki cihân faḫrine, 'aşıler ümîzine, Muḫammed-i Emîn'e (12) nice kim ay gün yörir.

Bu du'âcılar kemteri yazuḳlular bedteri, rahmân (13) Tañrı'dan rahmet umucu, ulü¹⁰'l-vâşıḳ¹¹ u bi's-şamed **Muḫtafa bin Muḫammed**¹², (14) *ḡafara'l-lâhu lehü velivâlideyhi ve ecri'l-ḫayri 'alâ yedeyhi*, diledi ki muḫabbet maddesin (15) *ḥudâvendigârzâde mâlik-i riḳâbi'l-ümem menba'i'l-cüdi ve'l-kerem, şâhibü(16)'s-seyfi ve'l-ḳalemi'l-müşârün ileyh bi'l-fezâ'ili'l-melikiyete fî aḫtâri'l-âlem* (17) *ve zâhiruhü ḫasenen ve bâḫnîhü taḫiyyun ve ru'yetehü emîn ve ḫal'atehü heniiyyun* [2a] (1) *sulṫânü'l-ḡuzât ve'l-mücâhidîn celâlu'l-milleti ve'd-dîne'l-maḫşûş bi-*

¹ Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

² Çok güçlü, gücü her şeye yeten ve olan biten her şey bilgisi dâhilinde olan (Allah'a) hamd olsun, şükürler olsun.

³ O (Allah), şerikten (gücü ve kuvvetine eş olandan) ve vezirden (vekilden) münezzehdir.

⁴ O (Allah) şeref ve hatır sahibidir. Şerefliğin en şerefli ve hatırların en hatırlıdır.

⁵ Zelil ve hakir olmuşları izzetlendiren ve (onlara) ikramda bulunandır.

⁶ Mülk (hükümranlık) elinde olan (Allah) yücedir ve O, her şeye kâdirdir (Mülk Suresi, 1. ayet).

⁷ Ve ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir ve tektir. İnanmayanları ise cehennem azabıyla cezalandırır.

⁸ "Ben şahitlik ederim ki Hz. Muhammed (s.a.v) Allah'ın kulu ve elçisidir. Ve onu (güzide bir kitapla, insanları aydınlatan bir kitapla) göndermiştir.

⁹ Metin imlasında kimi yerde "viribdi" şeklinde harekelenmiş, kimi yerde ise "viribidi" şeklinde harekelenmiş, biz harekeye göre imlaya bağlı kalarak okumayı tercih ettik.

¹⁰ ulü: Sahipler. Bir şeyin ehli olanlar.

¹¹ ulü'l-vâşıḳ: güven sahibi. vâşıḳ (Vüsuk. dan) Güvenen. İtimad eden. bi: f. İstek bildirmek için emir sigasının başına getirilir. ulü'l-vâşıḳ u bi's-şamed: Samed (olan Allah'a) güvenen ve dayanan.

¹² Bu isim, Ali Özcan tarafından eserin Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi'nin 13392 numarada kayıtlı olan nüshasında, "Mehmed" olarak okunmuştur (Özcan, 1987). Eski Türkçe metinlerde Mehmed ile Muhammed kelimelerinin yazımı aynıdır, ancak Muhammed kelimesinin Türkçede Mehmed şekline döndüğünü de göz önüne alırsak "Mehmed" okumasını doğru kabul edebiliriz. Böylece, müellifin adı Mustafa bin Mehmed şeklinde de ifade edilebilir.

‘*ināyet-i* (2) *rabbī’l-‘ālemīn İshak Beg ibn-i Murād Arslan Abdullah devlet-humā* (3) *ve naşara cūndehumā ‘ālā*¹³ *hazretlerine ‘arz ile Tebareke’nün tefsirin* (4) *Türkice*¹⁴ *terceme kılmak diledi. Ümîzdür ki zihnine müstakim gele* (5) *ve okıyanların yarılganmaıklarına sebep ola. Ve bu za‘if, miskin,* (6) *istifānet Haka’dan dileyub ve anuñ keremine şıgınuş* “*Haze’l-‘ilmi min* (7) *efvāhi’r-ricāl*”¹⁵ *hikme birle niçe letāyifler ve niçe ‘acāyibler ki üstād* (8) *nefesinden ve daḥī niçe kitāblardan cem‘ kıldum. Daḥīk sözler ki anı* (9) *okımaḳda cānlar sevinür gözler yaşarur, gönüller kıpar bu risāle’i yazdum. (10) Evvel şevābın zıkr eyledüm. Andan sebep-i nüzūlin ve ma‘ānısın ḥāliyā. (11) Evvel mübarekliğiçün hem dost sözi irāde*¹⁶ *olmak için bir ḥadīs-i* (12) *şerīf yād kılduḳ ki ansuz ḥazrete varmaḳ muḥāldür. Zırā ki* (13) *raḥmet kıpınsunuñ miftāḥı anuñ elindedür.*

Ebū Hureyre raḍıya’l-lāhu (14) ‘*anh: “Kāle resū’l-lāh şalla’l-lāhi ‘aleyhi ve sellem”* buyurur: “*İnne’l-emirū’l-‘ādile ve’l-‘ālimū’l-‘āmile lā-te’ekkülü’l-arzu laḥmehumā velā yūblā ‘azmūhumā* (16) *bi’l-yebkā laḥmen tariḳan ilā yevmū’l-kıyāme.*”¹⁷ *Febelaḡa ḥaze’l-ḡaber ilā Hārūnu* (17) *r-reşīd fe-emeran yenşuru kıbre Nüşirevān fenbeşūh ve veceduhu* (18) *kezālike ve ‘ālā re’sihi tācun muraşşa‘un mektūbun ‘aliye men erāde en* (19) *ya‘zume melike feliya‘zim ‘ulemā’i zamāne ve men erāde yekşer ḡazā’ine* [2b] (1) *fe’l-yekşeri’l-‘adli ‘alā ra’iyyeti*”. Bu ḥadīs ma‘nīsī oldur ki āḡir zamānda (2) *devlet-i Muḡammed Mustafā şalla’l-lāhu ‘aleyhi vesellem* buyurur ki “*Taḡḡīk, ‘ādil begler* (3) *ve daḡī okuduḡın tıtan ‘ālimler kıcan dūnyādan ḡoç kıluş ḡür* (4) *menziline kınsalar yir bunların etlerin yimeş, sūnükleri çürimeş. Belki* (5) *kıyāmete deḡin şöyle tāze et kıalur.*” Pes, bu ḡaber Hārūnu’r-Reşīd’e (6) *erdi. Gönünden ḡeçti: “Acēb ḡadīs mi deḡül mi?” Şordı ki “Bizden* (7) *ilerü ḡeçen pādışāhlardan bu yurda*¹⁸ *‘ādil pādışāh kim vardı? “Eyitdiler: “Bu yurda Nüşirevān’dan ‘ādil kimse yokdur.” Pes,* (9) *buyurdı Nüşirevān’uñ kıbrin açdılar ḡördiler şöyle tāze yatur,* (10) *başında bir muraşşa‘ tāc var. Uşbu satır yazılmış ki “Men erāde* (11) *en ya‘zim melike feliya‘zim ‘ulemā’i zamāne ve men erāde en yekşer* (12) *ḡazā’ine fe’l-yekşere’l-‘adli ‘alā ra’iyyete.*” Ma‘nīsī oldur ki “*Her kim ki* (13) *pādışāḡlık mülki ulu ola kendünüñ zamānındaḡı ‘ālimleri* (14) *ulu tıtsun. Ve her kim dilerse ki ḡazānesi çok ola ra’iyyeti* (15) *arasında ‘adāleti artursun.*” Bilmek ḡerek kim Nüşirevān kāfirdi (16) *‘adli berekātından çürümekden emīn oldı. Kıyās itmek ḡerek ki müselmānlardan [müslümānlardan] ‘ādil olana ne devlet bulalar. Ve hem ḡayf ola* (18) *ol pādışāḡa ki müslümān ola zulm eyleye zulmi şomlıḡından*¹⁹ (19) *nāzik teni çürüye. Ve daḡı kıatı ‘aybı ola ‘ālimlere ki bir kāfir küfri* [3a] (1) *birle bir iş işledi ki teni çürümekden kırtuldu. Ve begler ve ‘ālimler* (2) *bir iş işleyeler ki ‘azāba müsteḡak olalar. İlāḡi faḡluñ birle* (3) *pādışāḡları zulmden ve ‘ālimleri azmaḡdan saḡlaḡıl, çün peyḡamberden ḡadīs rivāyet eyledük.*

Pes vācib oldı ki mu‘cizātından bir kıaç (5) *nesne zıkr eyleyevüz ki anuñ ululıḡın ve ‘azāmetin bileler. Bir ḡün* (6) *Ebū Cehil ‘aleyhi’l-la‘ne kendü dostları ile otururdu. Muḡammed* (7) *sözünden söz çıkdı. Ebū Cehil’e şordılar ki “Hiç ḡördüñ mi* (8) *anuñ peyḡamberliğine [peyḡambarlıḡına] delālet eyles.” Eyitdi: “ḡördüm.” Eyitdiler: “Ne ḡördüñ?”* (9) *Eyitdi: “Bir gice hava ıssı oldı. Muḡammed beşiginde yatmadı, aḡladı. ‘Abdu’l-muḡḡalib buyurdı, beşigin Ka‘be kıamına çıkardılar ki yil [yēl] kıına* (11) *uyuya, çün beşigin kıodılar kıtdiler. ḡazret-i Muḡammed*

¹³ Hüdāvendigarzāde (yüce hükümdar), kalem ve kılış sahibi, ümmetlerin boyunlarının maliki, cömertlik ve kerem kaynağı, kendisine bildirilen (işaret olunan) ruhani faziletler ve melekî özelliklerle bütün dünyada dış görünüşünde güzellik, iç âleminde takva sahibi, görünüşünde doğruluk ve kuvvet sahibi efendimiz, din ve devlet büyüğü; Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın kendisine yardım ettiği Murat Arslan’ın oğlu İshak Bey. Allah her ikisinin devletini daim eylesin.

¹⁴ Türkice//Türkçe: Metinde “Türkice” şeklinde imla edildiği görülmektedir.

¹⁵ Bu ilim ancak (Allah’ın) takdiri ile olur.

¹⁶ irāde kelimesi derkenarda yazmaktadır.

¹⁷ “Şüphesiz ki adaletle hükmeden hükümdar ve ilmiyle âmil olan âlimin bedeni (öldükten sonra) kıyamete kadar saḡlam kalır, çürümez.” hadis olarak ḡeçen bu ibarenin senedi hakkında Ramuzu’l-ehādis C.1’de detaylı bilgi yer almaktadır.

¹⁸ Metinde “dal” harfinin üstüne şedde konularak “yurdda” kelimesi yazılmıştır.

¹⁹ şom: (sıfat, eskimiş, Farsça şūm) uğursuz.

uyandı, ağladı. (12) Kendü gözümle gördüm ay gökden indi, beşigin oñardı²⁰, avındı, (13) girü yirine geldi. Bellü bildüm ki Hâk peygamberdür. İllâ ĩmân getürmege (14) ‘ arlanuram.” Vay aña ki Tañrı tevfiķ virmeye görmek bilmek aşşı (15) kılmaz.

Bu haber peygambere degdi. Peygamber eyitdi: “Gerçekdür, ay geldi beşigüm (16) oñardı. Andan eyitdi: “Yâ Muhammed, benüm katımda hiç hâcetüñ var mı?” (17) Eyitdüm: “Var”. Eydür: “Ne hâcetüñ vardır?” Eyitdüm: “Ben nübüvvet da‘vî idicek (18) kâfirler benden mu‘cize dileyiserlerdür. Ben saña eydem “iki päre olğil; (19) sen dañı iki päre ol” didüm. Ay eyitdi: “Ne ki buyurursañ anı [3b] (1) kılam” didi.” Çün ol vaķt oldı, eyitdiler ay iki päre eyle. Çün (2) gice oldı mübârek barmağınuñ tırnağın getürdi ay derhâl (3) iki päre oldı.

Bu hikâyet cānı oldur ki çün bir gün resül (4)‘l-lâh ‘aleyhi’s-selâm müdde‘iler teşnî‘inden üşendi mübârek cānı (5) teni beşiginde taşalandı. Ümmühāni evine geldi “ört beni yatam” didi. (6) Derhâl hitâb geldi ki “Yâ Cebra‘îl, dostumuñ cānı teni beşiginde (7) taşalandı. Uçmağdan Burâķ alğıl, teni beşigin al ‘arşa çıkar, rahmet (8) yeli toķınsun mübârek cānı asāyiş olsun.” Pes, resüli ‘izzeti birle (9) alup giderken yolda şamuya ‘arz eylediler. Şamu edeb birle (10) selâm virdi. Eyitdi: “Yâ resülü‘l-lâh, benüm katımda hiç hâcetüñ (11) var mı?” Eyitdüm: “Vardur”. Eyitdi: “Nedür?” Eyitdüm: “Kıyâmet güninde ümmetümi (12) saña uğradısar ben saña eydem ikiye ayrıl ümmetime yol vir (13) geçsünler, bunları göyündürme, diyem.” Şamu eyitdi: “Ne kim buyurursañ (14) anı kılam.” Ay va‘ desin yerine getürdi, ümîzdür ki şamu dañı yerine (15) getüre.

“Sûreti‘l-Mülk ve tesmî‘el-vâkıyyeti ve‘l-muncıyyeti‘l-enhâ taķıyye ve tenci‘ (16) ķāri ‘ihā men ‘azābi‘l-ķabr.” Bu ki “Mülk Suresi” dirler, Vâkıye Suresi (17) ve Münciye Suresi dirler. Vâkıye demek, saklayıcı demek olur. (18) Münciye demek, kırtarıcı demek olur. Vâkıye anuñ için dirler ki (19) şamudan kırtarur. Ve bir niceler Mekke‘de indi dirler. Ve bir niceler Medîne‘de [4a]²¹ (1) indi dirler. Otuz âyetdür, üç yüz otuz kelimedür, biñ sekiz yüz (2) hârfdür ve bundar sağışında sırlar vardır, zıkr eyleyevüz inşā‘l-lâh (3) Te‘ ālā.

“Fî beyāni şevābihā, ķāle resülü‘l-lâh şalla‘l-lāhu ‘aleyhi vesellem. İñne (4) sûretin min kitābu‘l-lāhu Te‘ālā mā hiye illā şelāsüne āyāt şefā‘ate lirriculün (5) yevmü‘l-ķıyāme fehricete ‘ani‘n-nār ve idhale‘l-cennete (El-Hakim, 1411: 540)”. Resül ‘aleyhi’s-selâm (6) buyurur ki “Bu sûre Tañrı Te‘ālā Kitāb-ı Kerîm‘inde, ol degüldür illā otuz (7) âyetdür ve kıyâmet gününde şefā‘at kıla ol kişiye kim anı oķıya şamudan (8) çıkara uçmağa ilede.” Cābir rağıya‘l-lāhu ‘anhe rivâyet kılar resül (9) hâzretinden ‘aleyhi’s-selâm: “İñne resülü‘l-lâh kâne lā yenāmu hattā yeķāre (10) elem tenzîle‘l-kitābi ve tebāreke‘l-lezî biyedihî‘l-mülk (Canan, 1996:52).” Ya‘nî Resül hâzreti (11) ‘aleyhi’s-selâm gice uyumazdı tā “Elif, lām, mim. Tenzîlu‘l-kitāb²²” ve Tebāreke²³‘i oķu(12)mayınca. Ve ‘Abdullāh dañı rivâyet kılar resül hâzretinden, ‘aleyhi’s-selâm: (13) “Kaçan Tebāreke‘i oķıyan ķulı gür menziline ķosalar, Tebāreke‘nüñ on (14) âyeti başından yaña şura, on âyeti gögsinden yaña şura, on âyeti (15) ayağından yaña şura. Münķir ve Nekîr ķanķı yañadan gelse men‘ idüp (16) cevāb vireler; “Bunuñla işiñüz yoķdur, bu dünyāda Tebāreke oķıyıcı idi.” (17) Ve dañı peygamber ‘aleyhi’s-selâm buyurur ki “Men ķara‘e sûreti‘l-mülki feķāne mā ihyā (18) leyletü‘l-ķadri.” (el-Beydavî, s. 367). Ya‘nî kimüñ Tebāreke sûresin ķadir gicesin diri (19) tütmişca şevāb bula.

²⁰ oñarmak: oñarmak, (uñarmak): 1. Islah etmek, yoluna koymak, rast getirmek, tamir etmek, düzeltmek. 2. Ondurmak, tedavi etmek, iyileştirmek. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, oñarmak maddesi.

²¹ Metinde sol üst kısımda Osmanlı Türkçesi imlasiyla 3 rakamı (٣) yazılıdır. Ancak baştan itibaren saydığımızda 4a olmalıdır.

²² Kur‘ân-ı Kerîm‘in 32. suresi olan Secde Suresi kastedilmektedir (Secde Suresi 1. ve 2. ayet başı)

[1. Elif, Lām, Mim. 2. İçinde hiç şüphe olmayan (bu) Kitab‘ın indirilmesi, âlemlerin Rabbi (tarafı)ındandır (Secde Suresi, 1 ve 2. ayetler).]

²³ Kur‘ân-ı Kerîm‘in 67. suresi olan Mülk Suresi kastedilmektedir (Mülk Suresi, 1. ayet).

Ammâ sebab-i nüzûl budur ki bu sûre peygambere [4b] (1) viribidüğine sebab oldur ki çün “**‘Kul huva’l-lâhu ehad**”²⁴ sûresin (2) viribidi Mekke kâfirleri peygamber çatına geldiler eyitdiler ki “Tañrı (3) birdür, dirsın. Bu bir Tañrı nice irişür yaratmağa, rızq virmege, (4) öldürmege, dirig itmege [dirinıtmege], kimi pâdişâh kimi kul kimi bay kimi yoğsul kıılmağa. (5) Bizüm üç yüz otuz Tañrımız vardur, bu dükeline irişdüklerine biz (6) inanmazuz.” dirler. “ Bu senün bir Tañrın niçe irişür?”

Pes, Tañrı Te‘âlâ (7) bu sûre’i viribidi: “**Tebâreke’l-lezî biyedihî’l-mülk ve huve ‘alâ külli (8) şey’in kadîr.**”²⁵. Ya‘nî birdür her çend ki birdür. Uludur, ‘azamet issidür. (9) Külli nesnelere irişür, Kâdirdür. Yahûd eyitdiler: “Bizi kendü hâlimize (10) ço, bizden sözüñ kes, yâ bizüm buğlarımızıza bâıldur dime, söğme. (11) Yoğsa sen bilürsin.” Yâhuz ,Yahûdiler resül ‘aleyhi’s-selâm Medîne’ye (12) varıcağ eyitdiler: “ ‘İsâ Tañrı’nuñ oğlıdur, atası mülkinde taşarruf (13) eyler.” dirler. Pes, Tañrı Te‘âlâ bu sûre’i viribidi bunları yalân (14) kıılmaq için. “**Tebâreke’l-lezî biyedihî’l-mülk**”²⁶. Ya‘nî, Tañrı Te‘âlâ yücedür, (15) münezzehdür anlar didüklerinden.

Necme’d-dîn Nesefî [Necmü’d-dîn Nesefî] tefsîrinde eydür: “ **Tebâreke(16)’l-lezî**”²⁷ demek ni‘metün bereketi irişür kııllarına kande olsalar.” Tefsîr-i (17) Tücebâdî’de eydür: “**Tebâreke’l-lezî**”²⁸ demek ya‘nî yücedür, ‘azameti (18) ve pâdişâhlığı ‘âlemler(e) vaşf eyledüğinden artuğdur.” Tefsîr-i (19) Ebu’l-Leyş’de eydür: “ **Tebâreke’l-lezî**”²⁹ demek “*dâ’imet bereketehü*” demek olur. [5a] (1) Ya‘nî, bereketi dâyimdür yâhuz bereketi anuñ adıyladur.” Hâkâyık-ı Sülemî’de (2) eydür: “ “**Tebâreke**”³⁰ demek bir rumûzdur ki anı hâşlar bilür. Ol bereket (3) issidür yâhuz³¹ mübarekdür ol kişilere ki andan artuğdan (4) kesildiler yüz aña tutdılar.” Zahiretü’n-Nücüm’da eydür: “Mübarekdür anı (5) bilene, aña tapana, anı sevene. Müstagnîdür zamândan mekândan ve ‘avratdan (6) oğlandan.”

“**El-lezî biyedihî’l-mülk**”³² münezzehdür halk nişânlarından. Kitâb-ı (7) Letâyif’de eydür: “Münezzehdür ‘aciz ‘alâmetlerinden, mübarekdür saña kaçan (8) elündekine kanâ‘at eyleseñ.” “**El-lezî biyedihî’l-mülk**”³³. Ya‘nî “*Tebârek*” (9) oldur ki elindedür yir gök. Ve melikdür ne ki var. Ya‘nî anuñ taşarrufında (10) ve kudreti kabzındadır dükeli mülkindeki var. Envâr-ı Levâmî’da eydür: (11) “Elindedür gayb kilidi ve hisâb-ı mülkin kimseye buyurmak olmaz (12) aña kendünden gayrı.” Niteki haberde gelmişdür ki resül ‘aleyhi’s-selâm (13) Mi‘râc Gicesi Tañrı’dan diledi, eyitdi; “İlahî, dilerüm ki ümmetümden (14) hisâbı ben alâm. Ve bunlaruñ yazuğların ve ‘aybların ben bilem.” Hîtâb (15) geldi ki “Yâ Muhammed, eger yalıñuz birisinüñ bir ‘aybın saña göstereydüm dükeli (16) ümmetüñden yüz döndürüb bî-zâr olupduñ. Niteki ‘Âyişe-i Şiddîka(17)’dan yüz döndürdüñ, evüñden kovduñ bir bühtân için. Gerek ki (18) ben bilem bunlaruñ ‘aybların yazuğların ki settârlık benüm şıfatumdan. (19) Bir günde bir kişinüñ yüz dürlü ‘aybın görürem, yüz dürlü [5b]

...

²⁴ Kur’ân-ı Kerim’in 112.suresi olan İhlâs Suresi kastedilmektedir.

²⁵ Mülk (hükümlerlik) elinde olan (Allah) yücedir ve O, her şeye kâdirdir. (Mülk Suresi, 1. ayet)

²⁶ Mülk (hükümlerlik) elinde olan (Allah) yücedir... (Mülk Suresi, 1. ayet)

²⁷ Mülk Suresi, 1. ayet.

²⁸ Mülk Suresi, 1. ayet.

²⁹ Mülk Suresi, 1. ayet.

³⁰ Mülk Suresi, 1. ayet.

³¹ yâhuz

³² Mülk Suresi, 1. ayet.

³³ Mülk Suresi, 1. ayet.

Eşdizim Sözlük

A

‘**aceb**: (a) Acaba, şaşkınlık ve hayret uyandıran, merak uyandıran.

‘*Aceb* hadîş mi degül mi? (2b)

‘**acz**: (a) Güçsüzlük, zayıflık, kudreti olmamak.

Kitâb-ı (7) Letâiyif’de eydür; münezzehdür ‘*acz*’ alâmetlerinden, mübârekdür saña kaçan (8) elüñdekine kanâ’at eyleseñ. (5a)

aç-: Açmak, ortaya çıkarmak, kapalı olanı görünür hale getirmek.

Pes (9) buyurdu Nüşirevân’uñ kabrin *açdılar* gördiler şöyle taze yatur (10) başında bir muraşşa’ tâc var. (2b)

ad: İsim, şan şöret.

[5a] (1) Ya’ni bereketi dâyimdür yâhuz bereketi anuñ *adyladur*. (5a)

‘**âdil**: (a) Adaletli olan, doğru olan.

Şordı ki Bizden (7) ilerü geçen pâdişâhlardan bu yurda ‘*âdil*’ pâdişah kim vardı? (2b)

âhir: Son zaman, kıyamete yakın zaman.

Bu hadîş ma’nisî oldur ki *âhir* zamânda (2) devlet-i Muhammed Mustafâ şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem buyurur ki taḥkîk ‘âdil begler (3) ve daḥî okuduğın tutan ‘âlimler kaçan dünyâdan göç kılup gür (4) menziline kınsalar yir bunlaruñ etlerin yimez, süñükleri çürimez. (2b)

ağla-: Ağlamak, gözyaşı dökmek.

Ḥazret-i Muhammed uyandı, *ağladı*. (3a)

‘**alâmet**: (a) İşaret, iz, nişan.

Kitâb-ı (7) Letâiyif’de eydür; Münezzehdür ‘*acz*’ *alâmet*lerinden, mübârekdür saña kaçan (8) elüñdekine kanâ’at eyleseñ. (5a)

‘**âlem**: (a) Alem, cihan, dünya.

Tefsîr-i (17) Tücebâdî’de eydür; Tebareke’l-lezî demek ya’ni yücedür, ‘âzâmeti (18) ve pâdişâhlığı ‘*âlem*ler(e) vaşf eyledüğinden artuğdur. (4b)

‘**aleyhi’s-selâm**: “Salât ve selam üzerine olsun” anlamında dua cümlesi.

(17) Ve daḥî peygamber ‘*aleyhi’s-selâm* buyurur ki men kara’e sûreti’l-mülki feḳâne mâ ihyâ (18) leyletü’l-ḳadri. (4a)

‘**âlim**: (a) Her şeyi bilen, bütün her şey bilgisi dâhilinde olan.

‘*Âlim*dür hem Ḥabîr. (1b)

‘**âlim**: (a) İlim sahibi, bilgili.

Ve begler ve ‘*âlim*ler (2) bir iş işleyeler ki ‘*azâba* müsteḥak olalar. (3a)

al-: Yanına beraberine almak, vasıta olarak beraberinde olmak.

(6) Derḥâl ḥiṭâb geldi ki Yâ Cebrâ’îl, dostumuñ câni ten beşiginde (7) taşalandı, uçmağdan burâk *ağıl*, ten beşigin al ‘arşa çıkar, rahmet (8) yeli toḳımsun mübârek câni asâyiş olsun. (3b)

aña: Ona

Envâr-ı Levâmı’da eydür; (11) Elindedür ğayb kilidi ve ḥisâb-ı mülkin kimseye buyurmağ olmaz (12) *aña* kendünden ğayrı. (5a)

Münezzehdür şerîkden, gerekmez *aña* vezîr. (1b)

andan: 1. Ondan. 2. O yüzden, ondan sonra.

Ol bereket (3) issidür yâhuz mübârekdür ol kişilere ki *andan* artuğdan (4) kesildiler yüz aña tıtdılar. (5a)

Peygamber eyitdi, Gerçekdür, ay geldi beşigim (16) ögerdi *andan* eyitdi, Yâ Muhammed, benüm ḳatımda hiç ḥâcetüñ var mı? (3a)

anı: Onu

Ay eyitdi, Ne ki buyurursañ *anı* (3a)

Daḳîḳ sözler ki *anı* (9) oḳımağda canlar sevinür gözler yaşarur, gönüller ḳopar bu risâle yazdum. (2a)

anlar: Onlar

Ya'nî Tañrı Te'âlâ yücedür, (15) münezzehdür *anlar* didüklerinden. (4b)

ansuz: Onsuz

(11) Evvel mübarekliğiçün hem dost sözi irâde olmak için bir hadîş-i (12) şerîf yâd kıldık ki *ansuz* hazrete varmak muhâldür. (2a)

anuñ: Onun

[5a] (1) Ya'nî bereketi dâyimdür yâhuz bereketi *anuñ* adıyla. (5a)

Ebû Cehil'e şordılar ki Hiç gördün mi (8) *anuñ* peygamberliğine delâlet eyler. (3a)

artur-: Arttırmak, yaygınlaştırmak.

Ve her kim dilerse ki hazînesi çok ola ra' iyyeti (15) arasında 'adâleri *artursun*. (2b)

artuq: 1. Başkası, başka, gayrı. 2. Fazla, ziyâde.

Ol bereket (3) issidür yâhuz mübarekdür ol kişilere ki andan *artuq*dan (4) kesildiler yüz aña tutdılar. (5a)

Tefsîr-i (17) Tücebâdî'de eydür; Tebareke'l-lezî demek ya'nî yücedür, 'azameti (18) ve pâdişâhlığı 'âlemler(e) vaşf eyledüğinden *artuq*dur. (4b)

'arlan-: (a) Utanmak, çekinmek.

İllâ imân getürmege (14) '*arlanuram*. (3a)

'arz: (a) ('arz eyle-) Bildirme, sunma, ortaya koymak.

Pes resûli 'izzeti birle (9) alup giderken yolda tamuya '*arz* eylediler. (3b)

'arş: (a) Göklerin en yüksek katı, dokuzuncu gök, bütün alem tasavvurunun en yüksek noktası kabul edilen yer.

(6) Derhâl hitâb geldi ki Yâ Cebra'îl, dostumuñ cânı ten beşiginde (7) taşalandı, uçmağdan burâk algıl, ten beşigin al 'arşa çıkar, rahmet (8) yeli toqınsun mübarek cânı asâyiş olsun. (3b)

aşşı: Fayda, yarar

Vay aña ki Tañrı tevfiq virmeye görmek bilmek *aşşı* (15) kılmaz. (3a)

'âşî: (a) İsyân eden, baş kaldıran, Allah'ın emirlerine karşı çıkan.

Şalavât ol iki cihân fahrine, 'aşîler ümîzine, Muhammed-i Emin'e (12) nice kim ay gün yörir. (1b)

asâyiş: (f) Düzenlik, huzur, rahatlık, huzur bulmak.

(6) Derhâl hitâb geldi ki Yâ Cebra'îl, dostumuñ cânı ten beşiginde (7) taşalandı, uçmağdan burâk algıl, ten beşigin al 'arşa çıkar, rahmet (8) yeli toqınsun mübarek cânı *asâyiş* olsun. (3b)

ata: Baba.

Yâhuz Yağūdîler resûl 'aleyhi's-selâm Medîne'ye (12) varıcaq eyitdiler 'İsâ Tañrı'nuñ oğlıdur, *atası* mülkinde taşarruf (13) eyler dirlir. (4b)

avın-: Teselli bulmak, müteselli olmak, ağlamayı kesmek.

(12) Kendü gözümle gördüm ay gökden indi, beşigin ögerdi, *avındı* (uyutdı), (13) girü yirine geldi. (3a)

'avrat: (a) Kadın, zevce, eş [Bazı araştırmalarda bu kelimenin Türkçe olduğu dile getirilmiştir, biz Devellioğlu sözlüğünü esas aldık]

Müstağnidür zamândan mekândan ve '*avrat*dan (6) oğlandı. (5a)

âyet: (a) Kur'an surelerini meydana getiren cümlelerden her biri, Kur'an cümlesi

Otuz *âyet*dür, üç yüz otuz kelimedür, biñ sekiz yüz (2) harfdür ve bundan sâğışında sırlar vardur zıkr eylevüz inşâa'l-lâh (3) Te'âlâ. (4a)

ayrıl-: İkiye bölünmek, parçalanmak, aralanmak.

Eyitdüm: "Kıyâmet güninde ümmetümi (12) saña uğradısar ben saña eydem ikiye *ayrıl* ümmetime yol vir (13) geçsünler, bunları göyünderme, diyem." (3b)

'ayb: (a) Kusur, noksan, eksiklik.

(19) Bir günde bir kişünüñ yüz dürlü '*aybın* görerem, yüz dürlü (5a)

‘azîz: (a) Şerefli, hürmete layık.

(5) Hür olur heybetinden şerîf hâtır, ‘azîz olur rahmetinden zelîl ü (6) hâkîr. (1b)

az-: Doğru yoldan çıkmak, sapmak, yolunu şaşırarak, sapkınlığa düşmek (azan: yoldan çıkmış.) 2. Bozulmak.

Yalan deyü azanlar şamuda (9) göyünür erir. (1b)

İlâhi fazlun birle (3) pâdişâhları zulmden ve ‘âlimleri azmağdan saklağıl çün peygamberden hadîş rivâyet eyledün. (3a)

B

barmağ: Parmak

Çün (2) gice oldu mübârek *barmağ*ınun tırnağın getürdi ay derhâl (3) iki pâre oldu. (3b)

baş: Vücudun baş kısmı, kafa. Ön taraf, baş kısım.

Pes (9) buyurdi Nüşirevân’uñ kabrin açdılar gördiler şöyle taze yatur (10) *baş*ında bir muraşşâ‘ tâc var. (2b)

bâtil: (a) Doğru ve hak olmayan, yanlış.

Yahûd eyitdiler; Bizi kendü hâlimize (10) ço, bizden sözüñ kes, yâ bizüm buğlarımıza *bâtil*dur dime, sögme. (4b)

bay: Zengin

[4b] (1) viribdigine sebep oldur ki çün “Kul huva’l-lâhu ehad” sūresin (2) viribdi Mekke kâfirleri peygamber katına geldiler ki Tañrı (3) birdür dırsin bu bir Tañrı nice irişür yaratmağa rızq virmege (4) öldürmege dirig itmege kimi pâdişâh kimi kul kimi *bay* kimi yoğsul kılmağa (5) bizüm üç yüz otuz Tañrımız vardur bu dükeline irişdüklerine biz (6) inanmazuz dirler. (4b)

beg: Bey, ileri gelen, sözü dinlenen kişi. [burada mevki nişanı olarak kullanılmıştır]

[2a] (1) sultânü’l-ğuzât ve’l-mücâhidin celâlu’l-milleti ve’l-dîne’l-mahşûş bi-‘inâyet-i (2) rabbi’l-‘âlemîn İshâk *Beg* ibn-i Murâd Arslân Abdullah devlet-humâ (3) ve naşara cündehumâ ‘âlî hâzretlerine ‘arz ile

Tebâreke’nün tefsîrin (4) Türkçe terceme kılmağ diledi. (2a)

ben: Ben (1.teklik şahız zamiri), zâtım.

Gerek ki (18) *ben* bilem bunlarun ‘aybların yazuğların ki settârlık benüm şıfatumdan. (5a)

bereket: Bolluk, çok çok ikram eden.

Ol *bereket* (3) issidür yâhuz mübârekdür ol kişilere ki andan artuğdan (4) kesildiler yüz aña tıtdılar. (5a)

beşig: Beşik, bebeklerin içine konup uyutulduğu yatak.

Peygamber eyitdi, Gerçekdür, ay geldi *beşigim* (16) ögerdi andan eyitdi, Yâ Muhammed, benüm katımda hiç hâcetün var mı? (3a)

(12) Kendü gözümle gördüm ay gökden indi, *beşigin* ögerdi, avındı (uyutdı), (13) girü yirine geldi. (3a)

bil-: 1. Anlamak. 2. Takdir etmek, haberli olmak.

Bellü *bidüm* ki Hâk peygamberdür. (3a)

Ve bunlarun yazuğların ve ‘aybların ben *bilem*. (5a)

biñ: Bin sayısı

Otuz âyetdür, üç yüz otuz kelimedür, *biñ* sekiz yüz (2) harfdür ve bundan sâğışında sırlar vardur zıkr eylevüz inşâa’l-lâh (3) Te‘âlâ. (4a)

bir: Bir (belirsizlik sıfatı)

(11) Evvel mübârekligiçün hem dost sözi irâde olmak için *bir* hadîş-i (12) şerîf yâd kıldık ki ansuz hâzrete varmağ muhâldür. (2a)

birle: İle, birlikte

[3a] (1) *birle* bir iş işledi ki teni çürümekden kurtuldu. (3a)

Şamu edeb *birle* (10) selâm viridi. (3b)

birliğ: Bir olma, vahdaniyet.

Birliğine inanan giye cennetde hârir. (1b)

bi-zâr: (f) Uzak, beri, alâkasını kesmiş.

Hiṭāb (15) geldi ki Yâ Muhammed eger yalñuz birisinüñ bir ‘aybın saña gösterseydüm dükeli (16) ümmetünden yüz döndürüb *bî-zār* olıyduñ. (5a)

burāk: (a) Peygamberimizin Miraç’ta bindiği atın ismi, binek.

(6) Derḥāl hiṭāb geldi ki Yâ Cebra’îl, dostumuñ cāmı ten beşiginde (7) taşalandı, uçmağdan *burāk* algıl, ten beşigin al ‘arşa çıkar, rahmet (8) yeli tokınsun mübârek cāmı asâyiş olsun. (3b)

buṭ: (f) Put, Allah’tan başka tapılan elle yapılan heykel.

Yaḥūd eyitdiler; Bizi kendü ḥalimize (10) ko, bizden sözüñ kes, yâ bizüm *buṭ*larımıza bātıldur dime, sögme. (4b)

buyur-: Emretmek, ferman etmek.

Envār-ı Levāmı’da eydür; (11) Elindedür ğayb kilidi ve hisâb-ı mülkin kimseye *buyurmaḳ* olmaz (12) aña kendünden ğayrı. (5a)

bühtân: (a) Birine yalandan bir şey yakıştırma, kara çalma, iftira.

Niteki ‘Āyişe-i Şiddıka(17)’dan yüz döndürdüñ, evüñden kovduñ bir *bühtân* için. (5a)

C

cân: Hayat, ruh, iç.

(6) Derḥāl hiṭāb geldi ki Yâ Cebra’îl, dostumuñ *cām* ten beşiginde (7) taşalandı, uçmağdan *burāk* algıl, ten beşigin al ‘arşa çıkar, rahmet (8) yeli tokınsun mübârek cāmı asâyiş olsun. (3b)

cân: Öz, asıl

Bu hikâyet *cām* oldur ki çün bir gün resül (4) ’l-lâh ‘aleyhi’s-selâm müdde’iler teşnî’inden üşendi mübârek cāmı (5) teni beşiginde taşalandı Ümmühâni evine geldi ört beni yatam didi. (3b)

can: Kişi, kimse

Daḳîḳ sözler ki anı (9) oḳımağda *canlar* sevinür gözler yaşarur, gönüller ḳopar bu risâle yazdum. (2a)

cem’: (a) Toplamak, bir araya getirmek.

Ve bu za’îf miskîn (6) isti’ânet Ḥaḳ’dan dileyüb ve anuñ keremine şıgıñub Ḥaze’l-‘ilmi min (7) efvâhi’l-ricâl hikme birle niçe leṭâyifler ve niçe ‘acâyibler ki üstâd (8) nefesinden ve daḥî niçe kitâblardan *cem’* ḳıldum. (2a)

cennet: (a) Cennet, ahrette Müslümanların gideceği ferah ve rahat bulacakları yer.

Birliğine inanan giye *cennetde* ḥarîr. (1b)

cevâb: (a) Karşılık, karşılık vermek.

Münkîr ve Nekîr ḳanḳı yañadan gelse men’ idüb (16) *cevâb* vireler Bunuñla işiñüz yoḳdur, bu dünyâda Tebâreke oḳıcı idi. (4a)

cihân: (f) Dünya, âlem.

Şalavât ol iki *cihân* faḥrine, ‘aşıler ümîzine, Muhammed-i Emîn’e (12) nice kim ay gün yörir. (1b)

çend: (f) iki şak, iki parça. çend: f. Kaç tâne? Ne kadar? * Birkaç. Üç-beş gibi adet. * Herhangi bir şeyin yüzde biri. **Çend; cevizin iki şakı.

Ya’ nî birdür her *çend*ki birdür. (4b)

çün: (f) Çünkü, madem ki, için, dolayı, sebebiyle; ne zaman ki, ..ınca .

[4b] (1) viribdigine sebab oldur ki *çün* “Ḳul huva’l-lâhu eḥad” sūresin (2) viribdi Mekke kâfirleri peygamber ḳatına geldiler ki Tañrı (3) birdür dırsin bu bir Tañrı nice irişür yaratmağda rızḳ virmege (4) öldürmege dirig itmege kimi pâdişâh kimi ḳul kimi bay kimi yoḫsul ḳılmağda (5) bizüm üç yüz otuz Tañrımız vardur bu dükeline irişdüklerine biz (6) inanmazuz dirler. (4b)

çün: (f) Zira

Bu hikâyet cāmı oldur ki *çün* bir gün resül (4) ’l-lâh ‘aleyhi’s-selâm müdde’iler teşnî’inden üşendi mübârek cāmı (5) teni beşiginde

taşalandı Ümmühâni evine geldi, ört beni yatam didi. (3b)

çürime-: Çürümek, bozulmak, yavaş yavaş ufalanarak kaybolmak.

Bu hadîş ma'nisî oldur ki âhîr zamânda (2) devlet-i Muḥammed Mustafâ şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem buyurur ki Taḥkîk 'âdil beygler (3) ve daḥî oḡuduḡın tıtan 'âlimler kaçan dünyâdan göç kılpup gür (4) menziline kınsalar yir bunların etlerin yimez, süñükleri çürimez. (2b)

D

dâ'imet: (a) Sürekli, daimi surette, her zaman.

Tefsîr-i (19) Ebu'l-Leyş'de eydür; "Tebâreke'l-lezî" demek *dâ'imet* bereketehü demek olur. (4b)

da'vî: (a) Bir şeyi iddia etmek.

Eyitdüm, ben nübüvvet *da'vî* idicek (18) kâfirler benden mu'cize dileyiserler. (3a)

daḥî: 1. daha 2. ayrıca

Ve *daḥî* katı 'aybu ola 'âlimlere ki bir kâfir küfri (2b)

(17) Ve *daḥî* peygamber 'aleyhi's-selâm buyurur ki men çara'e sūreti'l-mülki feḡâne mâ ihyâ (18) leyletül-ḡadri. (4a)

devlet: (a) Mutluluk, nimet.

Ḳıyâs itmek gerek ki müslümânlardan 'âdil olana ne *devlet* bulalar. (2b)

dî-: Söylemek, demek.

Bu hikâyet cânı oldur ki çün bir gün resül (4) 'l-lâh 'aleyhi's-selâm müdde'iler teşnî'inden üşendi mübârek cânı (5) teni beşiginde taşalandı Ümmühâni evine geldi ört beni yatam *didi*. (3b)

dîle-: İstemek, murat etmek.

[2a] (1) sulḡânü'l-ḡuzât ve'l-mücâhidîn celâlu'l-milleti ve'd-dîne'l-maḡşuş bi-'inâyet-i (2) rabbi'l-'âlemin İşḡaq Beg ibn-i Murâd Arslân Abdullah devlet-humâ (3) ve naşara cündehumâ 'âlî ḡazretlerine 'arz ile

Tebâreke'nün tefsîrin (4) Türkçe terceme kılmak *diledi*. (2a)

dost: (f) 1. Değer verilen kişi, yâr. 2. Yakın arkadaş

(11) Evvel mübârekligiçün hem *dost* sözi irâde olmak için bir hadîş-i (12) şerîf yâd kıldık ki ansuz ḡazrete varmaḡ muḡâldür. (2a)

Bir gün (6) Ebü Cehil 'aleyhi'l-la'ne kendü *dostları* ile otururdu. (3a)

döndür-: Yüzünü çevirmek [yüz dündür-: Vazgeçmek, ilgiyi kesmek]

Niteki 'Âyişe-i Şiddîka (17)'dan yüz *döndürdüñ*, evüñden kovduñ bir bühtân için. (5a)

dükeli: Bütün, hep, tamam.

Ḥiḡâb (15) geldi ki Yâ Muḡammed eger yalıñuz birisinüñ bir 'aybın saña gösterseydüm *dükeli* (16) ümmetüñden yüz döndürüb bî-zâr olıyduñ. (5a)

Ya'nî anuñ taşarrufında (10) ve ḡudreti ḡabzındadır *dükeli* mülkindeki var. (5a)

E

edeb: (a) Terbiye, hayâ, güzel ahlak.

Ḥamu *edeb* birle (10) selâm virdi. (3b)

eger: (f) Eger, şayet.

Ḥiḡâb (15) geldi ki Yâ Muḡammed *eger* yalıñuz birisinüñ bir 'aybın saña gösterseydüm *dükeli* (16) ümmetüñden yüz döndürüb bî-zâr olıyduñ. (5a)

emîn: (a) Güven ve emniyet içinde. emîn olmak: korunmak.

Bilmek gerek kim Nüşirevân kâfirdi (16) 'adli berekâtından çürümekden *emîn* oldu. (2b)

er-: Ulaşmak

Pes bu ḡaber Ḥârunü'r-Reşîd'e (6) *erdi*. (2b)

eri-: Erimek, çözülmek.

Yalan deyü azanlar ḡamuda (9) göyünür *erir*. (1b)

et: Beden, vücut; ten ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka.

Belki (5) kıyâmete degin şöyle tâze *et* qalır.
(2b)

Bu hadîş ma' nîsî oldur ki âhîr zamânda (2) devlet-i Muḥammed Mustafâ şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem buyurur ki taḥkîk 'âdil begler (3) ve daḥî okuduğın tûtan 'âlimler kaçan dünyâdan göç kılup gür (4) menziline kınsalar yir bunların *etlerin* yimez, sünükleri çürimez. (2b)

Evvel: (a) Önce, ilk, birinci, öncelikle.

(10) *Evvel* şevâbın zıkr eyledüm. (2a)

(11) *Evvel* mübârekligiçün hem dost sözi irâde olmak için bir hadîş-i (12) şerîf yâd kıldık ki ansuz ḥazrete varmak muḥâldür. (2a)

eyd- Söylemek.

Ben saña *eydem* iki pâre olgıl (19) sen daḥî iki pâre ol didim. (3a)

G

ğayb: (a) Gizli, göz önünde olmayan, görünmeyen. Ancak Allah'ın bileceği hal.

Envâr-ı Levâmî' 'da eydür; (11) Elindedür *ğayb* kilidi ve ḥisâb-ı mülkin kimseye buyurmak olmaz (12) aña kendünden *ğayrı*. (5a)

ğayrı: (a) Başka, diğer.

Envâr-ı Levâmî' 'da eydür; (11) Elindedür *ğayb* kilidi ve ḥisâb-ı mülkin kimseye buyurmak olmaz (12) aña kendünden *ğayrı*. (5a)

geç- Önde olmak, öncelik kazanmak. Geçen: önceden yaşamış olan.

Şordı ki "Bizden (7) ilerü *geçen* pâdişâhlardan bu yurda 'âdil pâdişâh kim vardı?" (2b)

geç- Hatıra gelmek, akla gelmek.

Gönlinden *geçti*. (2b)

geç- Geçip gitmek, yol almak.

Eyitdüm: "Kıyâmet güninde ümmetümi (12) saña uğradısar ben saña eydem ikiye ayrıl ümmetime yol vir (13) *geçsünler*, bunları *göyünderme*, diyem." (3b)

gel- Huzura çıkmak, ulaşmak.

[4b] (1) viribdigine sebep oldur ki çün "Kul huva'l-lâhu eḥad" sūresin (2) viribdi Mekke kâfirleri peygamber kıtına *geldiler* ki Tañrı (3) birdür dırsin bu bir Tañrı nice irişür yaratmağa rızq virmege (4) öldürmege dirig itmege kimi pâdişâh kimi kul kimi bay kimi yoḥsul kıılmağa (5) bizüm üç yüz otuz Tañrımız vardur bu dükeline irişdüklerine biz (6) inanmazuz dırlar. (4b)

gel- Sadır olmak, ortaya çıkmak.

Ümîzdür ki zihnine müstaķim *gele* (5) ve oķıyanların yarlığanmaklarına sebep ola. (2a)

gel- Anlatılmak, ifade edilmek.

Niteki ḥaberde *ge*mişdür ki resül 'aleyhi's-selâm (13) Mi' râc Gicesi Tañrı'dan diledi eyitdi; İlahî, dilerüm ki ümmetümden (14) ḥisâbı ben alâm. (5a)

gerek: Lazım, yaraşır, mukakkak.

Gerek ki (18) ben bilem bunların 'aybların yazuqların ki settârlık benüm şıfatımdan. (5a)

Kıyâs itmek *gerek* ki müslümânlardan 'âdil olana ne devlet bulalar. (2b)

Münezzehdür şerîkden, *gerekmez* aña vezîr. (1b)

gice: Gece

Çün (2) *gice* oldı mübârek barmağının tırnağın getürdi ay derḥâl (3) iki pâre oldı. (3b)

girü: Geri, tekrar.

(12) Kendü gözümle gördüm ay gökden indi, beşigin ögerdi, avındı (uyutdı), (13) *girü* yirine geldi. (3a)

göyün- Yanmak, yanmaya yakın hale gelmek.

Yalan deyü azanlar tımuda (9) *göyünür* erir. (1b)

Eyitdüm, Kıyâmet gününde ümmetümi (12) saña uğradısar ben saña eydem ikiye ayrıl ümmetime yol vir (13) *geçsünler*, bunları *göyündürme*, diyem. (3b)

gür: (f) Kabir, mezar.

(13) Kaçan Tebâreke'yi okıyan kul *gür* menziline koşalar Tebâreke'nün on (14) âyeti başından yaña tura, on âyeti gögsinden yaña tura, on âyeti (15) ayağından yaña tura. (4a)

gün: Güneş, gündüz.

Şalavât ol iki cihân fahrine, 'aşîler ümîzine, Muhammed-i Emîn'e (12) nice kim ay *gün* yörir. (1b)

gün: Vakit, zaman. Gün.

Bir *gün* (6) Ebû Cehil 'aleyhi'l-la' ne kendü dostları ile otururdu. (3a)

H

hava: Hava, ortam. Bulunulan mekan.

(9) Eyitdi, bir gice *hava* ıssı oldı. (3a)

hadîş: (a) Peygamberimizin sözleri, davranışları.

'Aceb *hadîş* mi degül mi? (2b)

İlâhi fazluñ birle (3) pâdişâhları zulmden ve 'âlimleri azmakdan saklağıl çün peygamberden *hadîş* rivâyet eyledüñ. (3a)

halk: (a) Yaratılmış, halk, insanlar.

El-lezî biyedihî'l-mülk münezzehdür *halk* nişânlarından. (5a)

harîr: (a) Bir tür ipek kumaş, bir tür ipek kumaştan elbise.

Birliğine inanan giye cennetde *harîr*. (1b)

hatır: (a) Gönül, kalp, arzu.

(5) Hür olur heybetinden şerîf *hatır*, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü (6) *hakîr*. (1b)

hakîr: (a) Değersiz, bayağı, itibarsız.

(5) Hür olur heybetinden şerîf *hatır*, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü (6) *hakîr*. (1b)

hayf: (a) Yazık, yazık ki, heyhât.

Ve hem *hayf*ola (18) ol pâdişâha ki müslümân ola zulm eyleye zulmi şomlığından (19) nâzik teni çürüye. (2b)

heybet: (a) Ululuk, büyüklük, azamet, gösteriş.

(5) Hür olur *heybet*inden şerîf *hatır*, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü (6) *hakîr*. (1b)

hiç: hiç (zarf), herhangi bir.

Ebû Cehil'e sordılar ki *hiç* gördüñ mi (8) anuñ peygamberliğine delâlet eyler. (3a)

hor: (f) Önemsiz, değersiz, bayağı, aşağı, adi.

(5) Hür olur heybetinden şerîf *hatır*, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü (6) *hakîr*. (1b)

I- İ

ıssı: Sıcaklık

(9) Eyitdi, bir gice hava *ıssı* oldı. (3a)

îmân: (a) Dinin ortaya koyduğu esaslara inanma, kabul etme.

İllâ *îmân* getürmege (14) 'arlanuram. (3a)

inan-: Kabul etmek, inanmak, iman etmek.

Birliğine *inanan* giye cennetde *harîr*. (1b)

in-: Alçalarak aşağıya ağmak, yukardan aşağıya doğru gelmek.

(12) Kendü gözümle gördüm ay gökden *indi*, beşigin ögerdi, avındı (uyutdı), (13) girü yirine geldi. (3a)

in-: Nazil olmak, Kur'an ayetlerinin peygamberimize bildirilmesi.

Ve bir niceler Mekke'de *indi* dirler. (3b)

irâde: (a) İstek, ihtiyar. Kabul etmek.

(11) Evvel mübârekligiçün hem dost sözi *irâde* olmak için bir hadîş-i (12) şerîf yâd kıldık ki ansuz hazrete varmak muhâldür. (2a)

iriş-: Güç yetirmek, muktedir olmak. 2- yetişmek, yeterli olup ulaşmak.

[4b] (1) viribdigine sebep oldur ki çün Kul huva'l-lâhu ehad süresin (2) viribdi Mekke kâfirleri peygamber katına geldiler ki Tañrı (3) birdür dırsin bu bir Tañrı nice *irişür* yaratmağa rızq virmege (4) öldürmege dirig itmege kimi pâdişâh kimi kul kimi bay kimi yoğsul kılmağa (5) bizüm üç yüz otuz Tañrımız vardur bu dükeline *irişdüklerine* biz (6) inanmazuz dirler. (4b)

(9) Külli nesnelere *irişür*, Qâdirdür. (4b)

Necme'd-dīn Nesefī [Necmü'd-dīn Nesefī] tefsirinde eydür; Tebāreke(16)'l-lezī demek ni' metüñ bereketi *irışür* kullarına *ķande* olsalar. (4b)

issi: Sahip, malik.

Ol bereket (3) *issidür* yāhuz mübārekdür ol kişilere ki andan artuķdan (4) kesildiler yüz aña tüttdılar. (5a)

Uludur, 'azamet issidür. (4b)

isti'ānet: (a) Yardım isteme.

Ve bu za'if miskīn (6) *isti'ānet* Hāķ'dan dileyüb ve anuñ keremine şıgıñub Hāze'l-'ilmi min (7) efvāhi'l-ricāl hikme birle niçe leṭāyifler ve niçe 'ācāyibler ki üstād (8) nefesinden ve daḥī niçe kitāblardan cem' kıldum. (2a)

K

kāfir: (a) Allah'a ve peygamberine; Allah'ın varlığına ve birliğine; emir ve yasaklarına inanmayan kişi.

Bilmek gerek kim Nüşirevān *kāfirdi* (16) 'adli berekātından çürümekden emīn oldı. (2b)

Eyitdüm, Ben nübüvvet da'vī idicek (18) *kāfirler* benden mu'cize dileyiserler. (3a)

ķabz: (a) Avuç, el, güç yetirebilecek nokta. Ele alma, alma; kavrama, el altında bulundurma.

Ya'nī anuñ taşarrufında (10) ve ķudreti *ķabzındadır* dükeli mülkindeki var. (5a)

ķabir: (a) Mezar, kabir.

Pes (9) buyurdı Nüşirevān'ın *ķabrin* açdılar gördiler şöyle taze yatur (10) başında bir muraşşā' tāt var. (2b)

ķapu: Bir ihtiyaç için başvuru yer; huzur, nezd.

Zirā ki (13) rahmet *ķapusıñuñ* miftāhı anuñ elindedür. (2a)

kebīr: (a) Çok çok büyük, yüce, yüce Allah.

Viribdi bu dünyaya ol *kebīr* fermān alub eline ķavillerin (11) oķır. (1b)

ķanā'at: (a) Yeter bulma, yetinme.

Kitāb-ı (7) Leṭāyif'de eydür; Münezzehdür 'acız 'alāmetlerinden, mübārekdür saña kaçan (8) elüñdekine *ķanā'at* eyleseñ. (5a)

ķande: Nerede, nereye.

Necme'd-dīn Nesefī [Necmü'd-dīn Nesefī] tefsirinde eydür; Tebāreke(16)'l-lezī demek ni' metüñ bereketi *irışür* kullarına *ķande* olsalar. (4b)

ķankı: Hangi, her ne.

Münkīr ve Nekīr *ķankı* yañadan gelse men' idüb (16) cevāb vireler Bunuñla işiñüz yoķdur, bu dünyāda Tebāreke oķıcı idi. (4a)

ķatı: Pek, çok, ziyade, fazla, gayet.

Ve daḥı *ķatı* 'aybu ola 'ālimlere ki bir kāfir küfri (2b)

ķıl-: Yapmak, etmek, eylemek, kılmak (yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır). 2. Anmak (yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır).

Resül 'aleyhi's-selām (6) buyurur ki bir süre Tañrı Te'ālā Kitāb-ı Kerīm'inde Ol degüldür illā otuz (7) āyettür ve kıyāmet gününde şefā'at *ķıla* ol kişiye kim anı oķıya tamudan (8) çıkara uçmağa ilede. (4a)

(11) Evvel mübārekligiçün hem dost sözi irāde olmak için bir hadīş-i (12) şerīf yād *ķıldık* ki ansuz hāzrete varmaķ muḥāldür. (2a)

Pes Tañrı Te'ālā bu süre'i viribdi bunları yalān (14) *ķılmaķ* için. (4b)

ķıyās: (a) Karşılaştırma.

ķıyās itmek gerek ki müslümānlardan 'ādil olana ne devlet bulalar. (2b)

kelime: Kelime, söz.

Otuz āyettür, üç yüz otuz *kelimedür*, biñ sekiz yüz (2) harfdür ve bundan sāğışında sırlar vardur zıkr eylevüz inşāa'l-lāh (3) Te'ālā. (4a)

ķemter: (f) Değersiz, itibarsız, aşığ. [mütevazilik anlamında kullanılmıştır.]

Bu du'ācılar *ķemteri* yazuķlular bedteri rahman (13) Tañrı'dan rahmet umucu ulu el-

vâşık u bi's-şamed Muştafa bin Muḥammed, (14) ğafara'l-lāhu lehū velivālideyhi ve ecri'l-ḥayri 'alā yedeyhi, diledi ki muḥabbet maddesin (15) ḥudāvendigārzāde māliki riḳābi'l-ümem menba' i'l-cüdi ve'l-kerem, şāhibü (16) 's-seyfī ve'l-ḳalemi'l-müşāru ileyhi bi'l-fezā'ili'r-melikiyeti fī aḳṫāri'l-ālem (17) ve zāhiruhū ḥasenen ve bātınihū taḳıyyun ve ru'yetehū emīn ve ṫal'atehū henıyyun (1b)

kendü: Kendi

(12) *Kendü* gözümle gördüm ay gökden indi, beşigin ögerdi, avındı (uyutdı), (13) girü yirine geldi. (3a)

ki: Ki, bağlama edatı.

Ammā sebab-i nüzül budur *ki* bu sūre peygambere (4a)

Ay va' desin yerine getürdi ümīzdür *ki* tamu daḫı yerine (15) getüre. (3b)

kim: 1. Ki, bağlama edatı. 2. Kim, soru zamiri.

Bilmek gerek *kim* Nüşirevān kāfirdi (16) 'adli berekātından çürümekden emīn oldı. (2b)

Ma'nīsı oldur ki her *kim* ki (13) pādışāhlık mülki ulu ola kendünün zamānındağı 'ālimleri (14) ulu ṫutsun. (2b)

kimse: Kimse, kişi.

Eyitdiler, Bu yurda Nüşirevān'dan 'ādil *kimse* yokdur. (2b)

kişi: Kişi, insanoğlu.

Resül 'aleyhi's-selām (6) buyurur ki bir sūre Tañrı Te'ālā Kitāb-ı Kerīm'inde Ol degüldür illā otuz (7) āyetdür ve ḳıyāmet güninde şefā'at ḳıla ol *kişıye* kim anı oḳıya ṫamudan (8) çıkara uçmağa ilede. (4a)

ḳo-: Bırakmak, terk etmek.

Yaḫūd eyitdiler; Bizi kendü ḫālimize (10) *ḳo*, bizden sözüñ kes, yā bizüm buṫlarımızı bātıldur dime, sögme. (4b)

küfür: (a) İnanmama, imansızlık, İslam dinine uymayan inanç, hak dini inkar etme.

Ve daḫı ḳatı 'aybu ola 'ālimlere ki bir kāfir *küfri* (2b)

külli: (a) Bütün, hep, tamam

(9) *Külli* nesnelere irişür, Ḳādirdür. (4b)

M

melik: (a) Hükümdar, padişah, mülk sahibi. Kudred sahibi, gücü yetmek.

Ve *melik*dür ne ki var. (5a)

mu'cize: (a) Peygamberlerin gösterdiği olağan üstü hal.

Eyitdüm: Ben nübüvvet da'vī idicek (18) kāfirler benden *mu'cize* dileyiserler. (3a)

muḥabbet: (a) Sevgi, sevme.

Bu du'ācılar kemteri yazuḳlular bedteri raḫman (13) Tañrı'dan raḫmet umucu ulu el-vāşık u bi's-şamed Muştafa bin Muḥammed, (14) ğafara'l-lāhu lehū velivālideyhi ve ecri'l-ḥayri 'alā yedeyhi, diledi ki *muḥabbet* maddesin (15) ḥudāvendigārzāde māliki riḳābi'l-ümem menba' i'l-cüdi ve'l-kerem, şāhibü (16) 's-seyfī ve'l-ḳalemi'l-müşāru ileyhi bi'l-fezā'ili'r-melikiyeti fī aḳṫāri'l-ālem (17) ve zāhiruhū ḥasenen ve bātınihū taḳıyyun ve ru'yetehū emīn ve ṫal'atehū henıyyun (1b)

muḫāl: (a) Gerçekleşmesi mümkün olmayan, olmayacak.

(11) Evvel mübārekligiçün hem dost sözi irāde olmak için bir ḫadış-i (12) şerīf yād ḳıldık ki ansuz ḫazrete varmak *muḫāldür*. (2a)

mübārek: (a) Uğurlu, hayırlı, mesut, aziz, mukaddes.

(6) Derḫāl ḫiṫāb geldi ki Yā Cebra'ıl, dostumuñ cānı ten beşiginde (7) taşalandı, uçmağdan burāḳ alğıl, ten beşigin al 'arşa çıkar, raḫmet (8) yeli ṫoḳınsun *mübārek* cānı asāyiş olsun. (3b)

münezzeh: (a) Temiz, arı, saf, bağımsız.

*Münezzeh*dür şerīkden, gerekmez aña vezīr. (1b)

Ya‘nī Tañrı Te‘ālā yücedür, (15)
*münezzeh*dür anlar didüklerinden. (4b)

müslümân: (a) İslam dininden olan,
Müslüman.

Ve hem hayf ola (18) ol pādīşāha ki *müslümân*
ola zulm eyleye zulmi şomlığından (19) nāzik
teni çürüye. (2b)

müstağnī: (a) Bağımsız, varlığı bir nesneye
bağlı olmayan, ayrık.

*Müstağnī*dür zamāndan mekāndan ve
‘avratdan (6) oğlandan. (5a)

müstaķīm: (a) Doğru, anlaşılır şekilde doğru.

Ümīzdür ki zihnine *müstaķīm* gele (5) ve
oқыanların yarılganmaıklarına sebep ola. (2a)

müsteħak: (a) Layık, uygun.

Ve begler ve ‘ālimler (2) bir iş işleyeler ki
‘azāba *müsteħak* olalar. (3a)

N

nāzik: (f) Nazik, zarif, hassas.

Ve hem hayf ola (18) ol pādīşāha ki müslümân
ola zulm eyleye zulmi şomlığından (19) nāzik
teni çürüye. (2b)

nice: Nasıl, ne kadar, ne şekilde; çok, pek
fazla.

Şalavāt ol iki cihān faħrine, ‘āşīler ümīzine,
Muħammed-i Emin’e (12) *nice* kim ay gün
yörir. (1b)

niçe: bkz. nice

Bu senüñ bir Tañrıñ *niçe* irişür. (4b)

niçe: bkz. nice

Ve bu za‘if miskīn (6) isti‘ānet Haķ’dan
dileyüb ve anuñ keremine şıgıñub Haze’l-
‘ilmi min (7) efvāhi’l-ricāl hikme birle niçe
leṭāyifler ve *niçe* ‘acāyibler ki üstād (8)
nefesinden ve daħī niçe kitāblardan cem‘
kıldum. (2a)

nişān: (f) Belirti, iz, alāmet.

El-lezī biyedihī’l-mülk münezzehdür haķ
*nişān*larından. (5a)

niteki: Nitekim, nasıl ki, şöyle ki.

Niteki ‘Āyişe-i Şıddıķa(17)’dan yüz
döndürdüñ, evüñden kovduñ bir bühtān için.
(5a)

Niteki haberde gelmişdür ki resül ‘aleyhi’s-
selām (13) Mi‘rāc Gicesi Tañrı’dan diledi
eyitdi; İlahī, dilerüm ki ümmetüñden (14)
ħisābı ben alām. (5a)

nüzül: (a) Kur’an ayetlerinin peygamberimize
indirilmesi, bildirilmesi.

Ammā sebep-i *nüzül* budur ki bu sūre
peygambere (4a)

O - Ö

ög-: Yüceltmek, iki yana sallamak. [Buradaki
kelime “oñardı” şeklinde de okunabilir, “oñar-
” iki yana sallamak anlamında.] [örti-:
Sallamak, iki yana sallamak.]

(12) Kendü gözümle gördüm ay gökden indi,
beşigin *ögerdi* [ögridi], avındı (uyutdı), (13)
girü yirine geldi. (3a)

P

pādīşah: (f) Hükümdar, padişah, hüküm sahibi
olan.

Şordı ki Bizden (7) ilerü geçen *pādīşāhlardan*
bu yurda ‘ādil pādīşah kim vardı? (2b)

Ve hem hayf ola (18) ol *pādīşāha* ki müslümân
ola zulm eyleye zulmi şomlığından (19) nāzik
teni çürüye. (2b)

pāre: (f) Parça, kısım

Ben saña eydem iki *pāre* olğıl (19) sen daħī iki
pāre ol didim. (3a)

pes: (f) Öyle ise, o halde, bundan dolayı;
nihayet, sonra, o zaman. 2. Akabinde,
ardından da, hemen; derken.

Pes bu haber Hārunü’r-Reşīd’e (6) erdi. (2b)

Pes resüli ‘izzeti birle (9) alup giderken yolda
ṭamuya ‘arz eylediler. (3b)

R

rahmet: (a) Acıma, esirgeme, koruma,
merhamet etme. Allah’ın rahmet etmesi.

Zîrâ ki (13) *rahmet* kapusunuñ miftâhı anuñ elindedür. (2a)

(5) Hür olur heybetinden şerîf hâtır, ‘azîz olur *rahme*ından zelîl ü (6) hâķîr. (1b)

risâle: (a) Mektup usulünde yazılan küçük kitap.

Daķık sözler ki anı (9) oķımaķda canlar sevinür gözler yaşarur, gönüller kopar bu *risâle* yazdum. (2a)

rivâyet: (a) Haber, nakletme; nakil, rivayet.

Ve ‘Abdullâh daķî *rivâyet* kıılır resûl hâzretinden ‘aleyhi’s-selâm. (4a)

rumûz: (a) İşaret, manası gizli olan sözler, remizler.

Hâķâyık-ı Sülemî’de (2) eydür; Tebâreke dimek bir *rumûz*dur ki anı hâşlar bilür. (5a)

S

sâġı: Sayı. [sâġ-: Saymak. sâġışında: sayısında, sayısınca]

Otuz âyetdür, üç yüz otuz kelimedür, biñ sekiz yüz (2) harfdür ve bundan *sâġışında* sırlar vardır zıkr eylevüz inşâa’l-lâh (3) Te‘âlâ. (4a)

sevâb: (a) Hayır, hayırlı iş, hayırlı bir işe karşı Allah tarafından verilen mükâfat.

Ya‘nî kimiñ Tebâreke süresin qadir gicesin diri (19) tutmuşca *sevâb* bula. (4a)

(10) Evvel *sevâbın* zıkr eyledüm. (2a)

şıġın-: Korunmak maksadıyla bir yere veya bir kimseye başvurmak, yardım istemek, güvenmek, iltica etmek.

Ve bu za‘îf miskîn (6) isti‘ânet Hâķ’dan dileyüb ve anuñ keremine *şıġınub* Hâze’l-‘ilmi min (7) efvâhi’l-ricâl hikme birle niçe leṭâyifler ve niçe ‘acâyibler ki üstâd (8) nefesinden ve daķî niçe kitâblardan cem‘ kıldum. (2a)

şor-: Sormak, sual etmek.

Şordı ki Bizden (7) ilerü geçen pâdişâhlardan bu yurda ‘âdil pâdişah kim vardı? (2b)

şifat: (a) Özellik, nitelik, vasıf, hal, keyfiyet.

Gerek ki (18) ben bilem bunlaruñ ‘aybların yazuķların ki settârlık benüm *şifatumdan*. (5a)

süñük: Kemik.

Bu hadîş ma‘nisi oldur ki âhîr zamânda (2) devlet-i Muḥammed Mustafâ şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem buyurur ki Taḥķîķ ‘âdil beygler (3) ve daķî oķuduġın tutan ‘âlimler kaçan dünyâdan göç kılıp gür (4) menziline kıonsalar yir bunlaruñ etlerin yimez, *süñükleri* çürimez. (2b)

şalavât: (a) Peygaberimiz Hz. Muhammed’e ve onun soyundan gelenlere saygı bildirmek için okunan dua.

Şalavât ol iki cihân faḥrine, ‘âşîler ümîzine, Muḥammed-i Emîn’e (12) nice kim ay gün yörir. (1b)

T

Taḥrî: Allah, yaratan, Rab.

Pes *Taḥrî* Te‘âlâ (7) bu süre’i viribdi. (4b)

Pes *Taḥrî* Te‘âlâ bu süre’i viribdi bunları yalân (14) kıılmak için. (4b)

taḥķîķ: (a) Hakikat, gerçek.

Bu hadîş ma‘nisi oldur ki âhîr zamânda (2) devlet-i Muḥammed Mustafâ şalla’l-lâhu ‘aleyhi vesellem buyurur ki *taḥķîķ* ‘âdil beygler (3) ve daķî oķuduġın tutan ‘âlimler kaçan dünyâdan göç kılıp gür (4) menziline kıonsalar yir bunlaruñ etlerin yimez, *süñükleri* çürimez. (2b)

tefsîr: (a) Açıklama, Kur’an-ı Kerîm’i anlam bakımında yorumlama ilmi; tefsir kitabı.

Necme’d-dîn Nesefî [Necmü’d-dîn Nesefî] *tefsîrinde* eydür; Tebâreke(16)’l-lezî dimek ni‘metüñ bereketi irişür kıullarına kıande olsalar. (4b)

ten: (f) Gövde, vücut, beden.

(6) Derḥâl ḥiṭâb geldi ki Yâ Cebrâ’îl, dostumuñ cânı *ten* beşiginde (7) taşalandı, uçmaġdan burâķ algıl, *ten* beşigin al ‘arşa çıkar, rahmet (8) yeli toķımsun mübârek cânı asâyiş olsun. (3b)

terceme: Tercüme, açıklama, bir dilden başka bir dile açıklayıcı şekilde aktarma.

[2a] (1) sultânü'l-ğuzât ve'l-mücâhidîn celâlu'l-milleti ve'd-dîne'l-mahşûş bi-'inâyet-i (2) rabbi'l-'âlemîn İshâk Beg ibn-i Murâd Arslân Abdullah devlet-humâ (3) ve naşara cündehumâ 'âlî hâzretlerine 'arz ile Tebâreke'nün tefsîrin (4) Türkçe *terceme* kılmak diledi. (2a)

taşalan-: Kaygılanmak, endişe duymak.

Bu hikâyet câmı oldur ki çün bir gün resûl (4) 'l-lâh 'aleyhi's-selâm müdde'iler teşnî'inden üşendi mübârek câmı (5) teni beşiginde *taşalandı* Ümmühâni evine geldi ört beni yatam didi. (3b)

țamu: Cehennem.

Pes resûli 'izzeti birle (9) alup giderken yolda *țamuya* 'arz eylediler. (3b)

țap-: İbadet eylemek, tapmak.

Zahiretü'n-Nücûm'da eydür; Mübârekdür anı (5) bilene, aña *țapana*, anı sevene. (5a)

țur-: Bulunmak, durmak.

(13) Kaçan Tebâreke'i okıyan kulu gür menziline kosalar Tebâreke'nün on (14) âyeti başından yaña *țura*, on âyeti gögsinden yaña *țura*, on âyeti (15) ayağından yaña *țura*. (4a)

țut-: Saymak, öncelik vermek, değer vermek.

Ma' nîsi oldur ki Her kim ki (13) pâdişâhlık mülki ulu ola kendünün zamânındağı 'âlimleri (14) ulu *țutsun*. (2b)

U - Ü

uğra-: Ulaşmak, başına gelmek. Tesadüf etmek, rastlamak, kavuşmak.

Eyitdüm, Kıyâmet gününde ümmetümi (12) saña *uğradısar* ben saña eydem ikiye ayrıl ümmetime yol vir (13) geçsünler, bunları göyünderme, diyem. (3b)

ümîz: (f) Umma, umut. 2. Bel bağlanan, ümit edilen.

Ay va' desin yerine getürdi *ümîz*dür ki *țamu* dağî yerine (15) getüre. (3b)

Şalavât ol iki cihân fağrine, 'aşîler *ümîz*ine, Muhammed-i Emîn'e (12) nice kim ay gün yörir. (1b)

ulu: Büyük, yüce.

Ma' nîsi oldur ki her kim ki (13) pâdişâhlık mülki *ulu* ola kendünün zamânındağı 'âlimleri (14) ulu *țutsun*. (2b)

uş: İşte, böyle, öyle ki.

Uş bu satır yazılmış ki men (11) en ya' zim melike feliya' zim 'ulemâ'î zamâne ve men erâde en yekşer (12) *hazâ'ine* felikyekşere'l-'adli 'âlî ra' iyyete. (2b)

V

vaşf: (a) Özellik, nitelik, bir kimsenin veya şeyin taşıdığı hal, sıfat. * vasf eylemek: açıklamak.

Tefsîr-i (17) Tücâbâdî'de eydür; Tebâreke'l-lezî demek ya' nî yücedür, 'azameti (18) ve pâdişâhlığı 'âlemler(e) *vaşf* eyledüğinden artuğdur. (4b)

vâcib: (a) Dini yönden farz değerinde olup yapılması gerekli olan; oldukça önemli olan iş.

Pes *vâcib* oldu ki mu' cizâtından bir kaç (5) nesne *zıkr* eyleyevüz ki anuñ ululıgım ve 'azametin bileler. (3a)

vaqt: (a) Zaman, vakit, an.

Çün ol *vaqt* oldu, eyitdiler ay iki pâre eyle. (3b)

ve: Ve [bağlaç]

Ve her kim dilerse ki *hazâinesi* çok ola ra' iyyeti (15) arasında 'adâleri artursun. (2b)

vezîr: (a) Vekil, hükümdar vekili.

Münezzehdür şerîkden, gerekmez aña *vezîr*. (1b)

vir-: Bildirmek, haber vermek, göndermek.

Pes Tañrı Te' âlâ (7) bu sûre'î *viribdi*. (4b)

Y

ya' nî: (a) Yani, şöyle ki.

Tefsîr-i (17) Tücâbâdî'de eydür; Tebâreke'l-lezî demek *ya' nî* yücedür, 'azameti (18) ve

pâdişahlığı 'âlemler(e) vaşf eyledüğinden artuğdur. (4b)

Ya'nî anuñ taşarrufında (10) ve kudreti kabzındadır dükeli mülkindeki var. (5a)

yaña: Taraf, yön, cihet. (yañ:yan, taraf, cihet)

(13) Kaçan Tebareke'î okıyan kulu gür menziline kosalar Tebareke'nün on (14) âyeti başından *yaña* tura, on âyeti gögsinden *yaña* tura, on âyeti (15) ayağından *yaña* tura. (4a)

yâhuz: (a) Yahud, veya, ya da.

Ol bereket (3) issidür *yâhuz* mübarekdür ol kişilere ki andan artuğdan (4) kesildiler yüz aña tıtdılar. (5a)

yahūd: bkz. **yâhuz:** daha doğrusu, yahut.

Yahūd eyitdiler; Bizi kendü hâlimize (10) ço, bizden sözüñ kes, yâ bizüm buğlarımıza bātıldur dime, sögme. (4b)

yaşar-: Sulanmak, göz damlalarının çıkması.

Daķık sözler ki anı (9) okımağda canlar sevinür gözler *yaşarur*, gönüller kopar bu risâle yazdum. (2a)

yat-: Uzanmak, yatmak.

Pes (9) buyurdu Nüşirevân'ın kabrin açdılar gördiler şöyle taze *yatur*, (10) başında bir muraşsa' tâc var. (2b)

yel: Rüzgar, yel.

Muhammed beşiginde Ka'be tāmına çıkardılar ki *ye/toğma* (11) uyuya çün beşigin kodılar gitdiler. (3a)

yi-: Çürütmek, parça parça ederek eritmek.

Bu hadîş ma'nîsi oldur ki âhir zamānda (2) devlet-i Muhammed Mustafâ şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem buyurur ki taḥḳîḳ 'âdil begler (3) ve daḥî okuduğın tıtan 'âlimler kaçan dünyâdan göç kılup gür (4) menziline kosalar yir bunların etlerin *yimez*, süñükleri çürimez. (2b)

yir: Yer, toprak.

Bu hadîş ma'nîsi oldur ki âhir zamānda (2) devlet-i Muhammed Mustafâ şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem buyurur ki Taḥḳîḳ 'âdil

beygler (3) ve daḥî okuduğın tıtan 'âlimler kaçan dünyâdan göç kılup gür (4) menziline kosalar *yir* bunların etlerin yimez, süñükleri çürimez. (2b)

yohsa: Yoksa, öyle olmazsa.

(11) *Yohsa* sen bilürsin. (4b)

yohsul: Zengin olmayan, fakir, yoksul.

[4b] (1) viribdiğine sebep oldur ki çün Kul huva'l-lâhu eḥad süresin (2) viribdi Mekke kâfirleri peygamber katına geldiler ki Tañrı (3) birdür dirsın bu bir Tañrı nice irişür yaratmağa rızq virmege (4) öldürmege dirig itmege kimi pâdişâh kimi kul kimi bay kimi *yohsul* kılmağa (5) bizüm üç yüz otuz Tañrımız vardur bu dükeline irişdüklerine biz (6) inanmazuz dirler. (4b)

Z

zamân: (a) Devir, zaman, vakit, çağ, süre.

Bu hadîş ma'nîsi oldur ki âhir zamānda (2) devlet-i Muhammed Mustafâ şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem buyurur ki Taḥḳîḳ 'âdil beygler (3) ve daḥî okuduğın tıtan 'âlimler kaçan dünyâdan göç kılup gür (4) menziline kosalar yir bunların etlerin yimez, süñükleri çürimez. (2b)

zîrâ: (f) Çünkü, şundan dolayı, şu sebeple.

Zîrâ ki (13) rahmet kapusunuñ miftâhı anuñ elindedür. (2a)

zîkr: (a) Anma, bahsetmek. Hatırlama, hatıra getirme (zîkr eylemek: anmak, bahsetmek).

(10) Evvel şevâbın *zîkr* eyledüm. (2a)

Otuz âyetdür, üç yüz otuz kelimedür, biñ sekiz yüz (2) harfdür ve bundan sâğışında sırlar vardur *zîkr* eylevüz inşâa'l-lâh (3) Te'âlâ. (4a)

zulm: (a) Eziyet, haksızlık, acımasızlık, zulüm (zulm eylemek: haksızlık etmek, eziyet etmek).

Ve hem hayf ola (18) ol pâdişâha ki müslümân ola *zulm* eyleye zulmi şomlığından (19) nâzik teni çürüye. (2b)

Sonuç

Eski Anadolu Türkçesi döneminde meydana getirilen İhlâs, Yasin, Tebareke, Amme Cüzü, Fatıha ve Ayete'l-Kürsi kısa sure tercümelerinin anlambilimsel ve leksikolojik olarak incelenmesi Türkçenin tarihî söz varlığı açısından önemlidir. Bu eserlerde, İslam dininin kavramlarına karşılık gelen Arapça kelimelerin karşılanması noktasında Türkçe kelimelerin oranı fazladır. İslam dinine ait pek çok Arapça kavramı karşılamak için yer yer İslâm öncesi dönemlere ait dinî terimler kullanılırken bir yandan da Türkçe isim ve fiil köklerinden Türkçe yapım ekleriyle yeni terimler türetilmiştir. Türkçe, bu yolla pek çok terim ve söz varlığı kazanmıştır. Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarına bakılarak, yeni bir kültür havzasına girmiş olan Türk dilinin alıntı kelimeleri ilk olarak ne şekilde özümlediği ortaya konulabilmektedir. Ayrıca, bu eserlerde halka dini öğretmek amaçlandığı için konuşma dilinde yer alan kelimeler seçilmiş, kaynağın bir kutsal metin olması sebebiyle de tercümelere ayrıca özen gösterilip bunlarda sade bir dil kullanılmıştır.

Kısa sure tercümeleeri, devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını çok ince bir çizgiyle bizlere sunmaktadır. Kısa sure tercümeleeri temelinde Türkçenin sözvarlığı gelişim süreci ve değişim analizi gerçekleştirilmelidir. Yapılan analiz neticesinde Türkçenin anlam değişimi, söz varlığı ilkeleri kültürel değişimler boyutuyla ortaya konmada etkilidir. Bu bakımdan çalışmamızda, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden "Mülk Suresi Tercümesi"nin eşdizim sözlüğü örneği ilk beş varaklık kısım esas alınarak hazırlandı. Çalışmamızda eşdizim sözlük değerlendirmesini, çalışma zamanı ve sınırları göz önüne alarak, metne bağlı ve metin kurgusu içerisinde vermeyi tercih ettik. Eşdizim değerlendirmesi uygulamasında, kelimenin metne bağlı anlamı ve ele alınan kelimenin sesteşleri örneklendirme yöntemi kullanıldı. Kelimenin ilk akla gelen anlamı ifade edilirken köken bilgisine sınırlı ölçüde yer verildi. Burada en önemli husus kelimenin cümle içerisinde bağlama göre anlamlandırılmasıdır. Kelimenin birden fazla anlama gelmesi söz konusu ise her bir anlam cümle içerisinde kullanılması örneklendirilmiştir.

Sözlük kısmı örnekli sözlük şeklinde hazırlanmıştır. Kelimelerin metin içerisinde geçen anlamının daha iyi anlaşılması için metin içerisindeki kullanıldıkları cümleler gösterilmiştir. Eşdizim değerlendirmede, kelimenin anlamı geçtiği cümleye göre verilmiş ve hangi manada geçmiş ise o örnekler sunulmuştur. Farklı manalar için metindeki farklı örnekler sunulmuştur. Böylece metin odaklı sözlüklerin önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, kelimenin aynı manada geçtiği yerlerin varak numaraları sistematik olarak belirtilmiştir. Makale içerisinde atıf yapılmamakla birlikte, kaynakçada yer verdiğimiz sözlükler eşdizim sözlüğü uygulamasında faydalandığımız eserlerdir. Çalışmamızda ilgili sözlüklerden de faydalanılarak anlambilim karşılaştırmalarına da yer verilmiştir.

Kaynakça

- Ağca, M. (2020). *Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Ahmed ibn Muhammed Salih (1838). *Kitâb Tercümân Türki ve-Arabî*. Mısır: Bulak Matbaası.
- Akalın, Ş. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Ali Nazima (1319). *Faik Reşad, Mükemmel Osmanlı Lugatı*. İstanbul: Matbâ-i Âmire.
- Ali Seydi (1929-1 930). *Resimli Yeni Türkçe Lugat*. İstanbul.
- Canan, İ. (1996). *Hadis Ansiklopedisi* (C. 3, s. 52). İstanbul: Akçağ Yay.

- Clauson, S. (1960). *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language*, (Muhammed Mehdi Han, Senglâh. 1758-1760 yıllarında yazılan eserin British Museum'da (MS, Or., nr. 2892) bulunan nüshasının tıpkıbasımı) London.
- Clauson, S. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Pres.
- Coşan, M. (1981). *XV. Asır Türk Yazarlarından Muslihuddin, Hamidoğulları ve Hızır Bey*. Ankara: Vakıflar Dergisi.
- Coşan, M. (2008). *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*. İstanbul: Server İletişim Yay.
- Derleme Sözlüğü (1963-1982). (A-Z) I-XII. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Derleme Sözlüğü (1965-1968). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay. (I-II-III. ciltler).
- Devellioğlu, F. (1988). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (8. Baskı). Ankara.
- Doğan, N. (2016). *Türkçe Sözlük'te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi*. XI. Uluslararası Büyük Dil Kurultayı Bildirileri Kitabı, Budapeşte-Macaristan, 26-27 Eylül 2016, Ankara: İ. D. Bilkent Üniversitesi, 801-809.
- Doktor Hüseyin Remzi (1305). *Lugat-ı Remzi, I-II*. İstanbul.
- Ebuzziyâ Tefvîk (1888). *Lugat-i Ebuzziyâ*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziyâ.
- el- Ahterî, Mustafa bin Şemsüddin (1302). *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul.
- El-Hakîm (1411). *el-Mustedrek ala's-Sahihâ*, Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiye (C. 2, s. 540). H.no: 3838.
- Ersoy, H. (2018). *Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik. Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*, 1-7 Haziran 2018, Ulanbator- Moğolistan. İstanbul: Bildiriler Kitabı, 1499-1516.
- F. Steingass, Ph.D. (1998). *Persian-English Dictionary*. Lebanon: Beirut (Yeniden Tıpkıbasım).
- Feyizli, H. (2008). *Feyzü'l-Furkân, Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali*. İstanbul: Server İletişim Yay.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (Etimolojik Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- İbrâhim Cûdî Efendi (1332). *Lugat-i Cûdî*. Trabzon.
- İmer, K. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İnan, A. (1961). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleleri Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kanar, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.
- Kanar, M. (2011). *Türkçe-Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.
- Kanar, M. (2015). *Örneklili Etimolojik Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yay.
- Muallim Nâci (1987). *Lûgat-i Nâci*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Nisar, U. (1987). *Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed (varak no: 121b-143a)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Özcan, A. (1987). *Tebâreke Tefsîri (Metin-Gramer Notları-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Özkan, B. (2007). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Özkan, B. (2010). *Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü -Yöntem ve Uygulama-*, *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 51-65.
- Özkan, B. (2012). *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü. IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Muğla 22-24 Aralık 2011, Ankara: Bildiri Tam Metinler, 93-102.
- Özkan, M. (2000). *Türk Dinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yay.
- Özön, M. (1979). *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. İstanbul.
- Redhouse, J. W. (1863). *Lugat-i 'Osmâniye*. İstanbul: Library University of Toronto.
- Redhouse, J. W. (1882). *Redhouse's Redhouse's Turkish Dictionary, In Two Parts, English And Turkish, Turkish And English*, (Asıl baskı Londra'da da basılmıştır.) İstanbul.
- Redhouse, Sir James W. (1978). *A Turkish and English Lexion*. İstanbul.
- Rıza Tevfik (1917). *Kâmûs-ı Felsefe* (İstanbul'da 1916-1920 yılları arasında ancak iki cildi yayımlanmış ve 211 madde başı terim yer almaktadır.) İstanbul.
- Şemseddin Sami (1889). *Kâmûs-ı Âlâm*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şemseddin Sami (1991). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay. (Sadelerştirilmiş ve Genişletilmiş Basımı), (Mertol Tulum, vd.).
- Şemseddin Sâmî (2001). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Şeyh Süleyman Efendi (1298 Rumî). *Lugat-ı Çağatay ve Türki-i Osmanî*. İstanbul.
- Tabaklar, Ö. (1987). *Mustafa b. Muhammed, Amme Cüzü Tefsiri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (A-Z) I-VIII*. (1957). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tarama Sözlüğü* (1995-1996). XII. *Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, (1 ila 8. cilt). Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay.
- Taş, İ. (2008). *15.Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (1914-2003)*. Budapest (Budapeşte).
- Timurtaş, F. (1979). *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul.
- Toparlı, R.; Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tören, H. (2007). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed, Cilt I: Metin-İnceleme-Tıpkıbasım, Cilt II: Sözlük*. İstanbul: Çantay Yay.
- Tulum, M. (2000). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul, Menâkibu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*. İstanbul: Deniz Kitabevi Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1929). *Kitabeler II*. İstanbul.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.
Yeni Tarama Sözlüğü. (1983). (haz. Cem Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.